

TUKEA ITSENÄISTYMISEEN

Itsenäistyvän nuoren käsikirja

LAB-AMMATTIKORKEAKOULU
Sosionomi (AMK)
Sosiaalipedagoginen aikuissosiaaliohjaus
Kevät 2020
Jonna Grön
Roosa-Maria Kelder

Tiivistelmä

Tekijä(t) Grön, Jonna Kelander, Roosa-Maria	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK Sivumäärä 43 + 4 liitettä	Valmistumisaika Kevät 2020
Työn nimi Tukea itsenäistymiseen Itsenäistyvän nuoren käsikirja		
Tutkinto Sosionomi (AMK)		
Tiivistelmä <p>Toiminnallinen opinnäytetyö toteutettiin yhdessä sosiaali- ja lastensuojelulain mukaisia laitospalveluita tuottavalle yksityiselle yritykselle. Teoriakehyksenä opinnäytetyössä käytettiin tietoa jälkihuollosta, nuoren itsenäistymisestä sekä elämänhallinnasta.</p> <p>Opinnäytetyön tavoitteena oli luoda sijaishuollosta jälkihuoltoon siirtyvälle nuorelle itsenäistymistä tukeva käsikirja. Käsikirja rakennettiin käyttämällä pohjana itsenäistymiseen ja nuoren elämänhallintaan liittyvää teoriaa, nuorille toteutettua kyselylomaketta sekä aikaisempien tutkimusten osoittamia nuorten kokemuksia jälkihuollosta. Käsikirja tarjoaa nuorille tietoa jälkihuollosta, jälkihuoltoprosessista sekä arjenhallintaan liitettäviä neuvoja ja työkaluja.</p> <p>Opinnäytetyön tarkoituksena oli edesauttaa sijaishuollosta jälkihuoltoon siirtyviä nuoria kiinnittymään yhteiskuntaan. Tarkoituksena oli luoda nuorille käsikirja, jonka avulla he voivat selvittää sijaishuollosta jälkihuoltoon siirtymiseen liittyviä tietoja ja taitoja. Näiden asioiden selvittäminen ja valmistautuminen itsenäistymisprosessiin edesauttaa nivelvaiheessa olevien nuorten kiinnittymistä jälkihuoltoon sekä itsenäiseen arkeen.</p>		
Asiasanat jälkihuolto, itsenäistyminen, elämänhallinta		

Abstract

Author(s) Grön, Jonna Kelander, Roosa-Maria	Type of publication Bachelor's thesis Number of pages 43 + 4 attachments	Published Spring 2020
Title of publication Support for independence Handbook for independent young people		
Name of Degree Bachelor of social services		
Abstract <p>The functional thesis was put into effect by a private company providing institutional services in accordance with the Social and Child Welfare Act. The theoretical framework was used in the thesis consisted of information on leaving care, independence and life management.</p> <p>The aim of this thesis was to create a supportive handbook of independence for young people moving into leaving care. The guide was based on the theory of independence and the life management of young people, a questionnaire for young people and also the experiences of young people of leaving care as shown by previous research. The guide provides young people with information on leaving care, the leaving care process and advice and tools related to everyday life management.</p> <p>The purpose of this thesis was to help young people moving from foster care to social integration. The aim was to create a handbook for young people to identify the skill and knowledge needed to move from foster care to leaving care. Finding out these things and preparing for the independence process will help young people in the transition phase to become involved in leaving care and independent living.</p>		
Keywords leaving care, becoming independent, life management		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT.....	3
2.1	Toimeksiantajan esittely.....	3
2.2	Opinnäytetyön tavoite ja tarkoitus	3
3	JÄLKIHUOLTO.....	4
3.1	Jälkihuollon toimintaperiaate.....	4
3.2	Jälkihuollon toteutuminen	6
3.3	Asumisen muodot, taloudellinen tuki ja itsenäistymisvarat	8
3.4	Tuki sijaishuollosta jälkihuoltoon siirryttäessä	10
4	NUOREN MATKA KOHTI ITSENÄISTYMISTÄ.....	14
4.1	Nuoruuden kehitysvaiheet ja itsenäistyminen	14
4.2	Elämänhallinta arkipäivän pyörittäjänä.....	16
4.3	Sijaishuollosta itsenäistyminen	17
4.4	Itsenäistyvän nuoren tukena olevat palvelut.....	18
5	TOIMINNALLINEN OPINNÄYTETYÖ.....	20
5.1	Ideointi- ja suunnitteluvaihe.....	20
5.2	Osallistaminen osana käsikirjan syntyprosessia.....	21
5.3	Tiedonkeruu- ja toteutusvaihe	22
5.4	Käsikirjan sisältö ja visuaalisuus	23
6	POHDINTA.....	27
6.1	Tuotoksen sovellettavuus jälkihuollossa	27
6.2	Opinnäytetyön eettiset näkökohdat.....	28
6.3	Työntekijöiden ja nuoren arviot käsikirjan sisällöstä ja käytettävyydestä	29
	LÄHTEET.....	30
	LIITTEET.....	38

1 JOHDANTO

Opinnäytetyön keskeisinä aiheina ovat nuoren itsenäistyminen, jälkihuoltoon siirtyminen, jälkihuolto sekä elämänhallinta. Toimeksiannon mukaisesti tehdään toiminnallinen opinnäytetyö, jonka tuotoksena syntyy itsenäistyvälle nuorelle käsikirja. Opinnäytetyön tuotos on suunnattu Päijät-Hämeen alueella sijaitsevalle yksityiselle lastensuojeluyksikölle itsenäistyville nuorille tukimateriaaliksi.

Jälkihuolto on lastensuojelulaissa määrätty sijaishuollossa olevan itsenäistyvän nuoren oikeus. Jokaisella sijaishuollossa olevalla nuorella on oikeus itsenäistymistä tukevaan suunnitelmalliseen jälkihuoltoon. (Känkänen 2013, 270.) Tämän hetkisen lastensuojelulain mukaan jälkihuoltoa voidaan järjestää myös nuorelle, jota ei ole aiemmin sijoitettu kodin ulkopuolelle tai jonka sijoitus ei ole kestänyt puolta vuotta. Lain tarkoituksena on tukea nuoria itsenäistymisessä, vaikka ehdotonta jälkihuoltovelvollisuutta ei olisikaan. (Tasala 2019.) Jälkihuollon ensisijaisena tarkoituksena on taata nuorelle tukea itsenäistymiseen sekä auttaa itsenäistyvää nuorta saamaan valmiuksia itsenäiseen elämään ja sen hallintaan. Viime vuosina jälkihuollossa on pyritty entistä vahvemmin suunnitelmallisuuteen. Jälkihuollon merkitys ja yhteys liitetään kiinteästi nuoren arjen hallintaan ja itsenäistymiseen. Mikäli jälkihuolto ei toimi suunnitelmallisesti ja nuoren tuki loppuu sijoituksen päättyessä, on pelkona, että sijaishuollon aikana saavutetut hyvät asiat valuvat nopeasti hukkaan. (Känkänen 2013, 270.) Nuoren itsenäistyminen tuo mukanaan vapauksia sekä vastuuta. Itsenäistyminen elämänvaiheena voi tuottaa nuorelle monenlaisia tunteita. Itsenäistymiseen ja aikuisuuteen siirtymät voivat kuitenkin olla nuorille vaikeita. Vaikeudet voivat liittyä epävarmuuteen pärjäämisestä, yksinäisyyteen, taloudesta vastuunottamiseen tai epävarmuuteen omasta tulevaisuudesta. (Ranta & Mäkäräinen 2020.) Nuorten mielenterveyteen ja elämänhallintaan liittyvien ongelmien on huomattu viime vuosina kärjistyneen. Asiaan ovat olennaisesti vaikuttanut lasten ja nuorten sekä perheiden hyvinvointiin liittyvät ongelmat. Hyvinvointiongelmat luovat mahdollisuutta varhaiselle yhteiskunnalliselle eriarvoistumiselle. (Hämäläinen 2019.)

Teoreettisina viitekehyksinä opinnäytetyössä ovat jälkihuolto, sen tavoitteet ja tarkoitus, nuoren itsenäistyminen, elämänhallinta sekä elämänhallintaan liittyvät ulkoiset ja sisäiset tekijät. Opinnäytetyön keskeisiä käsitteitä ovat jälkihuolto, nuoruus, itsenäistyminen ja elämänhallinta. Opinnäytetyön aihe on ajankohtainen nuorten hyvinvointia ja itsenäistymistä tukevana työkaluna ja yleisesti jälkihuoltoon liittyvän lastensuojelulain muutoksen vuoksi. Lastensuojelulain muutos on astunut voimaan 1.1.2020 (STM 2020).

Yhtenä kulmakivenä opinnäytetyössä on osallistaminen. Lastensuojelussa lasten osallisuudessa on kyse siitä, kuinka lapsi voi olla mukana määrittämässä, toteuttamassa sekä

arvioimassa hänen etunsa turvaamiseksi tehtävää työtä. Osallisuudessa on kyse yhdestä kasvun ja kehityksen perusedellytyksestä. (THL 2019a.)

Tämän opinnäytetyön tuotos on suunnattu palvelemaan ja auttamaan itsenäistyviä nuoria. Toiminnallisen opinnäytetyön tuotoksena syntyneen käsikirjan sisällön määrittävät yksityisessä lastensuojeluyksikössä asuvat 16-17-vuotiaat nuoret. Nuorilta kerätään tietoa lomakkeilla, joissa teemoina ovat elämönhallintataidot, arkielämän rutiinit, yhteiskunnalliset toimijat, jälkihuolto sekä muuta-osio, jossa kysytään avoimien kysymyksien avulla nuorten toiveita. Näin menetellen opinnäytetyössä ja tuotoksessa korostuu nuorten ääni. Opinnäytetyöstä on jätetty tietoisesti pois lastensuojelulain ja asiakasprosessin syvempi tarkastelu sekä asuinkuntaakohtaiset lastensuojelu- ja jälkihuoltoprosessien kustannusten kuvaukset.

Nuoren matka sijaishuollossa on harvoin ongelmaton. Sijaishuollon päättyessä uudelleen aloittaminen ja luopuminen ovat vahvasti kontekstissa aikuistumiseen ja itsenäistymiseen. Nuoren siirtyessä sijaishuollosta jälkihuollon piiriin on nuorella edessään käsiteltävänä kaksi isoa tunnetason prosessia. Nämä prosessit ovat uudelleen aloittaminen ja luopuminen. (Helle 2016, 11.) Tarjoamalla tukea ja kannustusta sekä luomalla varmuutta nuoren itsenäistymiseen ja tunnetilojen prosesseihin voimme turvata nuoren elämönhallintataitojen vahvistumisen sekä kiinnittymisen yhteiskuntaan.

2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Toimeksiantajan esittely

Päijät-Hämeen alueella sijaitseva yksityinen lastensuojeluyksikkö.

2.2 Opinnäytetyön tavoite ja tarkoitus

Opinnäytetyön tavoitteena on luoda sijaishuollosta jälkihuoltoon siirtyvälle nuorelle itsenäistymistä tukeva käsikirja. Käsikirjan rakennetaan käyttämällä pohjana nuorten itsenäistymiseen ja elämänhallintaan liittyvää teoriaa ja tietoa sekä aikaisempien tutkimuksien osoittamia nuorten kokemuksia jälkihuollosta. Käsikirja tarjoaa nuorille tietoa jälkihuollosta ja jälkihuoltoprosessista sekä arjenhallintaan liitettäviä neuvoja ja työkaluja.

Opinnäytetyön tarkoituksena on edesauttaa sijaishuollosta jälkihuoltoon siirtyviä nuoria kiinnittymään yhteiskuntaan. Tarkoituksena on luoda nuorille käsikirja, jonka avulla he voivat selvittää sijaishuollosta jälkihuoltoon siirtymiseen liittyviä tietojaan ja taitojaan. Näiden asioiden selvittäminen ja valmistautuminen itsenäistymisprosessiin edesauttaa nivelvaiheessa olevien nuorten kiinnittymistä jälkihuoltoon sekä itsenäiseen arkeen.

3 JÄLKIHUOLTO

3.1 Jälkihuollon toimintaperiaate

Jälkihuollolla tarkoitetaan kunnan järjestämiä toimia nuorelle sijaishuollon tai pitkän avo-
huollon sijoituksen päätyttyä. Jälkihuollon toimintaperiaate on nuoren kokonaisvaltainen
tukeminen itsenäistymisessä. Sen pääasiallinen tehtävä on auttaa aikuistuvaa nuorta saa-
vuttamaan riittävät valmiudet itsenäisen elämän aloittamiselle sekä tukea nuorta itsenäis-
tymisprosessissa. (THL 2020a.) Kunnalla on velvollisuus järjestää huostaanotetulle lap-
selle tarpeellinen ja riittävä jälkihuolto huostassa oloajan päätyttyä (Heino 2013, 106).
Lastensuojelun keskusliiton jälkihuolto-oppaassa ”*Mikä jälki jää?*” todetaan, että sijais-
huolto ja jälkihuolto eivät ole erillisiä prosesseja, vaan lasta tukeva ja eteenpäin vievä yh-
tenäinen prosessi. Sijaishuolto ja jälkihuolto ovat toisiinsa sulautuvia asiakasprosesseja
nuoren asiakaspolussa. (Pukkio & Hoikkala 2016, 6.) Jälkihuolto tulisi suunnitella nuoren
kohdalla mahdollisimman pitkälle jo sijaishuollon aikana, jotta nuori kokisi turvallisuuden
tunnetta sekä mielekkyyttä tulevaisuuttaan kohtaan. Jälkihuollon suunnitelmallisuuden
kautta nuorelle myös viestitään, että hänestä välitetään sijaishuollon päätyttyäkin. Ajoissa
suunniteltu jälkihuolto myös tukee nuoren sijaishuollon aikana syntyneitä myönteisiä ja po-
siitiivisia muutoksia. (Pukkio & Hoikkala 2016, 6.)

Sijaishuollon piirissä olevien lasten ja nuorten määrä on kasvanut vuosi vuodelta Suo-
messä. Vuonna 2018 kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria oli yhteensä 18 544.
Lukumäärä on kasvanut vuodesta 2017 2,6 prosenttia. (THL 2018.) Sijaishuollossa ole-
valla nuorella saattaa olla useita siirtymiä lapsuuden aikana eri sijaishuoltopaikkojen vä-
lillä. Nämä siirtymät voivat luoda nuorelle turvattomuutta sekä epävarmuutta tulevaisuu-
teen. (THL 2019b.) Lapsuuden vaihtuminen nuoruudeksi on lapselle yksi kehitysvaihe,
jossa lapsi etsii omia rajojaan sekä yksilöllisyytään. Jokaisella lapsella tulee olla oikeus
omien kehityksellisten vaiheiden turvalliseen läpikulkuun. (Känkänen 2013, 272.) Useiden
siirtymien luoma turvattomuuden tunne sekä epävarmuus saattavat luoda pohjaa aikui-
suuden ongelmille. Aikuistumisvaiheessa sosiaalisia ongelmia saattaa olla kasvaneen
epävarmuuden myötä nuorella enemmän. Sijaishuollon päätyttyä lastensuojelun jälkihuol-
lon tehtävä on pyrkiä helpottamaan näitä ongelmia. (Helle 2016, 4; THL 2019b.) Jälki-
huolto on huostaanotettujen ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten viimeinen lastensuo-
jeluprossin vaihe. Tässä viimeisessä vaiheessa pyritään turvaamaan avo- tai sijaishuol-
lossa saavutetut myönteiset tulokset nuoren elämässä. (Pukkio & Hoikkala 2016, 7.)

Jälkihuolto mielletään usein täysi-ikäisten nuorten oikeudeksi, mutta jälkihuolto ei ole ikä-
sidonnainen. Lastensuojelulain mukaan jälkihuolto on järjestettävä aina sijaishuollon

päättymisen jälkeen riippumatta siitä, minkä ikäinen lapsi on, kun sijaishuolto päättyy. (Pukkio & Hoikkala 2016, 6.) Jälkihuoltoa tulee järjestää myös pitkän avohuollon sijoituksen jälkeen. Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen, yleisimmin lapsen sosiaalityöntekijän, on järjestettävä jälkihuoltoa sijaishuollon päättymisen jälkeen viimeistään silloin, kun lapsi on täyttänyt 18 vuotta. (THL 2020a.) Jälkihuoltoa tulee järjestää myös silloin, kun avohuollon tukitoimena tapahtunut sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään puoli vuotta ja kohdistunut lapseen yksin. (Lastensuojelulaki 542/2019.) Nuorta voidaan nyky-lainsäädännön mukaan tukea itsenäistymisessä ilman ehdotonta jälkihuoltovelvollisuutta. Jälkihuoltoa voidaan järjestää myös nuorelle, jota ei ole aiemmin sijoitettu kodin ulkopuolelle tai nuorelle, jonka sijoitus ei ole kestänyt puolta vuotta. (THL 2020a.)

Nuoren siirtyminen jälkihuoltoon ja sen piiristä myöhemmin pois tulee aina olla suunniteltu nuoren kanssa etukäteen. Prosessin onnistuvuutta tukee jälkihuollon ja sen jälkeisen ajan suunnitelmallisuus. Jälkihuolto alkaa, kun lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä rakentaa nuorelle nuoren tukitoimia ja tarpeita vastaavan tuki- ja palveluverkoston, joka kirjataan jälkihuoltosuunnitelmaan. Jälkihuoltosuunnitelma on osa nuoren asiakassuunnitelmaa. Jälkihuolto on aina yksilöllistä ja tarvelähtöistä, ja sen palvelut ja suunnitelma rakennetaan lähtien nuoren omista tarpeista. (THL 2020a.) Jälkihuolto voi päättyä kunnan velvollisuudesta nuoren saavuttaessa laissa määrätyn ikärajan. Uuden voimassaolevan lastensuojelulain mukaan nuori voi kuulua jälkihuollon piiriin 25-vuotiaaksi asti. Lastensuojelulaissa on määrätty, että kun kodin ulkopuolelle sijoittamisesta, eli lastensuojelun asiakkuudesta, on kulunut viisi vuotta, kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy. Kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 25 vuotta. (Lastensuojelulaki 542/ 2019.) Tämän jälkeen nuori ohjataan muiden palveluiden piiriin, esimerkiksi tarvittaessa aikuissosiaalityön piiriin (Lindqvist 2016, 53). Jälkihuolto on nuorelle vapaaehtoista. Nuori voi kieltäytyä jälkihuollon järjestämisestä, mutta nuori voi myös pyytää jälkihuoltoa haluamassaan ajankohdassa kuitenkin ennen kuin hän on täyttänyt 25 vuotta. (THL 2020a.) Jälkihuolto voi päättyä myös aiemmin nuoren näin halutesaan. Nuorella säilyy kuitenkin oikeus hakeutua uudelleen jälkihuollon piiriin ennen kuin hän täyttää 25 vuotta. (Pukkio 2016, 81.) Jälkihuollon päättymisessä tärkeässä roolissa on jälkihuollon hallittu ja suunniteltu päättäminen sekä nuoren siirtyminen itsenäiseen elämään. Sosiaalityöntekijä ja jälkihuollossa oleva nuori tekevät nuorelle asiakassuunnitelman, johon kirjataan jälkihuollon jälkeiset tarvittavat palvelut ja kontaktit. Mikäli nuorella on paljon tuen tarvetta jälkihuollon päättymisen jälkeen sosiaalitoimi järjestää siirtopalaverin, jossa nuoren asiat siirretään aikuissosiaalityön piiriin. (Pukkio 2016, 88.) Lastensuojelulaikiin on kirjattu jälkihuollon jälkeinen suunnitelmallisuus seuraavasti:

”Jälkihuollon päättyessä sosiaalityöntekijän on tarvittaessa laadittava yhdessä nuoren kanssa suunnitelma, johon kirjataan jälkihuollon päättymisen jälkeen nuoren käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet.” (Lastensuojelulaki 542/2019.)

Jälkihuoltovelvoitteen piiriin kuuluu myös kasvatuksesta vastaavien henkilöiden tukeminen. Kasvatuksesta vastaavat henkilöt voivat tarvita tukea esimerkiksi sijaishuollon päättymisen jälkeisessä kotouttamistilanteessa. Tukitoimet voivat olla huoltajille järjestettyjä avoimuuden tukitoimia tai taloudellista tukea. (THL 2020a.)

3.2 Jälkihuollon toteutuminen

Jälkihuollon toteutuminen on yksi onnistuneen sijaishuollon kulmakivistä. Nuoren siirtymässä sijaishuollosta jälkihuoltoon on nuorelle varmistettava riittävät tukitoimet. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Lastensuojelun käsikirjan mukaan hyvin toteutettu jälkihuolto on lastensuojelun ja sijaishuollon vaikuttavuuden keskeinen edellytys. (THL 2020a.) Lastensuojelun keskusliiton jälkihuolto-oppaassa *”Mikä jälki jää?”* viitataan Steinin (2006, 423) lähteeseen, jonka mukaan länsimaissa yksi syrjäytyneimmistä yhteiskunnan ryhmistä ovat juuri sijaishuollosta itsenäistyneet nuoret. Sijaishuollossa asuva nuori on hänelle epäedullisessa asemassa ottaen huomioon nuoren sen hetkinen tilanne. Tänä päivänä nyky-yhteiskunnassa nuoruuden siirtymät kohti aikuisuutta voivat kestää vuosia, jonka aikana vanhemmat pysyvät nuorelle emotionaalisenä, sosiaalisena ja jopa materiaalsen tuen varmistajina koko nuoren itsenäistymisprosessin ajan. Sijaishuollosta siirtyvän nuoren kohdalla näin ei välttämättä aina ole, ja tarvittavaa läheisverkostoa ei välttämättä ole lainkaan. (Pukkio & Hoikkala 2016, 8.) Sijaishuollon suunnitelmallisen päättämisen jälkeen nuori siirtyy jälkihuoltoon ja siitä kohti itsenäistä elämää. Nuoren elämässä tapahtuvat muutokset saattavat tapahtua hyvinkin nopeissa sykleissä ilman mahdollisuutta adaptoitua suuriin psyykkisiin muutoksiin, mikä olisi onnistuneen itsenäistymisen edellytys. (Pukkio & Hoikkala 2016, 8.)

Jälkihuollon toteutus on aina suunnitelmallista ja tavoitteellista. Jälkihuollon tukitarpeet suunnitellaan tarvelähtöisesti ja jokaiselle jälkihuoltoon siirtyvälle nuorelle yksilökohtaisesti viranomaisten kanssa. Sosiaalityöntekijä, nuori ja nuoren tukena oleva verkosto, esimerkiksi sijaishuollon ohjaajat, laativat nuoren kanssa hänelle suunnitellun palveluverkoston, joka kattaa nuoren tarvitsemat tukitoimet. (THL 2020a.) Jälkihuollon toteutus on aina yksilökohtaista. Yksilökohtaisuuden vuoksi jälkihuollon toteutumisen muodot voivat olla erilaisia. (THL 2020a.)

Lastensuojelulaki ei yksityiskohtaisesti määrittele, mitä sisällöllisiä kriteerejä jälkihuollon on täytettävä. (Pukkio & Hoikkala 2016, 14-15.) Lastensuojelulaissa on erikseen määrätty kuitenkin jälkihuoltosuunnitelman kirjaamisesta sekä kunnan velvollisuudesta järjestää jälkihuollossa olevalle lapselle tai nuorelle riittävä taloudellinen tuki. Kunnan vastuulla olevat riittävän toimeentulon ja asumisen järjestäminen ovat selviytymisen perusedellytyksiä. (Helle 2016, 9-10; Pukkio & Hoikkala 2016, 15). Jälkihuollossa taloudellinen tuki näyttyy riittävänä, mutta itsenäistymisessä tarvittavat ohjaus ja tuki toteutuvat heikosti. (Brady & Heino 2013, 30.) Sijaishuollosta jälkihuoltoon siirtyvien nuorien kokemuksia tuesta ja sen riittävydestä käsitellään enemmän alaluvussa 2.4.

Jälkihuollon palveluiden piiriin kuuluvat kaikki sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut, joita voidaan järjestää yksilöllisen jälkihuoltotarpeen perusteella. Jälkihuoltoa toteuttavia palveluita ovat esimerkiksi psykososiaalinen tuki, taloudellinen tuki sekä muu ohjauksellinen tuki. Psykososiaalinen tuki on nuorelle tarjottavaa henkilökohtaista ohjausta ja neuvontaa. Nuori voi tarvita psykososiaalista tukea muun muassa arjen haasteisiin tai yhteiskunnan palveluiden piiriin ohjaamiseen. Nuorella on myös aina mahdollisuus osallistua vertaistukiryhmään. Nuorelle tarjotaan ohjausta ja tukea koulunkäynnin aloittamiseen ja opintojen suorittamiseen sekä työllistymiseen. (THL 2020a.) Nuori saa apua asunnon hankkimiseen sekä tulevaisuuden suunnitteluun. Taloudellinen tukeminen on yksi jälkihuollon perustehävistä. Tukea tarjotaan koulutukseen, asumiseen ja itsenäistymiseen liittyviin menoihin kuten huonekalujen ja kodinkoneiden ostoihin. Nuorelle annetaan myös ohjausta suunnitelmalliseen rahankäyttöön. Jälkihuollon palveluiden piiriin kuuluu myös harrastuksiin, loma- ja virkistysmahdollisuuksiin tutustuminen. Jälkihuollon palvelut sisältävät lisäksi kasvatukselta vastaavien henkilöiden tukemisen sijoituksen jälkeisessä kotiuttamistilanteessa. (THL 2020a.)

Jälkihuoltoa toteuttavien toimien tavoitteena on aina auttaa nuoria kohti itsenäistä elämää sekä taata, että sijaishuollossa saavutetut positiiviset muutokset kantavat kohti aikuistumista. Jälkihuollon tukitoimien toteuttamisen tavoitteena on myös luoda kokonaisuus, joka tukee kasvavan nuoren toimintakykyä itsenäistä toimijuutta vahvistaen. Toteuttavien palveluiden tavoitteena on myös vähentää ylisukupolvista huono-osaisuutta. (Hipp & Pukkio 2016, 104; THL 2020a.)

Yhtenä jälkihuollon toteuttamisen keskeisimmistä asioista olisi saada nuori motivoitumaan ja kiinnostumaan hänen omasta tilanteestaan sekä osallistumaan aktiivisesti sen ratkaisuun (Helle 2016, 78). Lastensuojelulaki velvoittaa sosiaalitoimen valtuuttaman toimielimen järjestämään nuorelle tai lapselle hänen tarpeidensa mukaisen jälkihuollon sijaishuollon jälkeen. (Lastensuojelulaki 542/2019.) Tuija Eronen ja Terveystieteiden tutkimuskeskus

ovat tuottaneet vuonna 2013 seurantatutkimuksen huostaanotetuista lapsista. ”Viisi vuotta huostaanotosta” -seurantatutkimus on tutkinut nuorten elämisen polkuja ja valintoja viisi vuotta heidän huostaanottonsa päättymisen jälkeen. Raportissa tuodaan esille nuorten haasteet jälkihuoltoon kiinnittymisessä. (Eronen & THL 2013, 71.) Seurantatutkimuksessa tuodaan esille se dilemma, että kunnalla on velvollisuus tarjota jälkihuoltoa, mutta nuorella tai lapsella ei ole velvollisuutta ottaa sitä vastaan. Raportissa jälkihuoltoa tarkasteltiin sen vastaanottamisen ja jälkihuoltoon sitoutumisen kannalta. Raportin mukaan tarjottua tukea oli ottanut vastaan noin puolet 47 kuvatussa jälkihuollon asiakkaasta. Jäljellä olevat puolet kuvatuista jälkihuollon asiakkaista oli ottanut sitä vastaan osittain tai ollut sitoutumatta lainkaan kaikkeen tarjottuun tukeen. (Eronen & THL 2013, 72.) Törrösen ja Vauhkonen (2012) vertaistutkimuksen mukaan nuoret kokivat jälkihuoltoon sitoutumisen edellytyksenä heidän toiveidensa kuuntelun vakavasti jälkihuollon suunnitelmaa tehtäessä ja pitivät tärkeänä sijoituksen aikaista työskentelyä itsenäistymistä varten (Törrönen & Vauhkonen 2012, 79). Kiinnittyminen ja sitoutuminen jälkihuoltoon edellyttäisivät tutkimuksen mukaan vielä tarkempaa ja spesifimpää suunnittelua, kuin mitä aiemmin on tehty. Nuoret myös kokivat, että viranomaisten tulisi sitoutua enemmän jälkihuoltoa toteuttaviin toimenpiteisiin ja ottaa nuoret mukaan intensiivisemmin asioista päättämiseen. (Törrönen & Vauhkonen 2012, 79-80.)

3.3 Asumisen muodot, taloudellinen tuki ja itsenäistymisvarat

Jälkihuoltoon siirtyvän nuoren asumisen onnistumisen kannalta olennaisinta on, että nuori saa siihen tarvitsemansa tuen (Pukkio & Hoikkala 2016, 19). Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen (2020a) laatiman Lastensuojelun käsikirjan mukaan asumisen tukeminen voi tarkoittaa muun muassa apua asunnon hakemisessa, tuetun asumisen järjestämistä nuorelle, välivuokra-asuntoa, vuokravakuuden maksamista tai erillisen asumisohjaajan palveluja tai tukihenkilöä. Jälkihuollon asumisen tukemista suunniteltaessa otetaan huomioon lapsen tai nuoren tuen tarpeet, ikä sekä sijaishuoltopaikka. Halutessaan nuori voi muuttaa jälkihuoltoon siirtyessään omaan vuokra-asuntoon, jonne nuorelle ohjataan hänen tarvitsemansa tuki. Jälkihuoltoon siirtyvä nuori voi muuttaa myös niin kutsuttuun tukiasuntoon. Tukiasunnot voivat sijaita lastensuojelupalveluita tuottavien yksiköiden tai ammatillisten perhekotien yhteydessä. Jälkihuoltoon siirtyvä nuori tai lapsi voi myös muuttaa biologisten vanhempiansa/vanhemman luokse tai jatkaa asumista sijaisperheessä. (Pukkio & Hoikkala 2016, 19.)

Jälkihuoltoon siirtyvä nuori voi jo sijoituksen aikana harjoitella itsenäistä asumista esimerkiksi sijaishuoltopaikan yhteydessä olevassa tukiasunnossa. Nuori voi muuttaa tukiasuntoon asiakassuunnitelman mukaisesti, tai hän voi käydä harjoittelemassa yksin olemista

asumisharjoitteluyksikössä lyhyissä jaksoissa tai viikonloppuisin. Asumisen onnistumisen kannalta on kuitenkin olennaista tarjota nuorelle hänen tarvitsemansa tuki sekä sopivin asumismuoto. (Pukkio & Hoikkala 2016, 19-20.) Valtiontalouden vuonna 2012 tekemän raportin mukaan olemassa olevat tuetut jälkihuollon asumispalvelut ovat riittämättömät (Hoikkala 2016, 41). Kirjatut havainnot tukevat sitä, että kaikilta jälkihuoltoon siirtyneiltä nuorilta ei onnistu tukiasunnoissa asuminen, vaan osa nuorista tarvitsisi heille suunniteltua yksilökohtaisempaa ja vankempaa tukea. Nykyisessä palvelujärjestelmässä ei ole saatavilla tarvittavia mielenterveys- tai kehitysvammapalveluita, joita nuori saattaisi tarvita asumisen tueksi. Jälkihuoltopalveluiden valikoimaan tarvittaisiin nuorille mahdollisuutta uuteen asumis- ja palvelumuotoon, joka sijoittuisi tukiasunnon ja asumisharjoittelun välille. (Hoikkala 2016, 41.)

Lastensuojelulain mukaisesti kunta on velvollinen järjestämään viivytyksettä jälkihuoltoon siirtyvälle nuorelle hänen tarvitsemansa taloudellisen tuen, kun riittämätön toimeentulo on olennaisena esteenä jälkihuollon piirissä olevan lapsen tai nuoren kuntoutumiselle. (Lastensuojelulaki 1302/2015 § 76a; Pukkio & Hoikkala 2016, 20.) Taloudellisen tuen tarkoituksena on tukea jälkihuoltoon siirtyvän nuoren itsenäistymistä ja yhteiskuntaan kiinnittymistä. Jälkihuoltoon siirtyvän nuoren kuntoutuminen ei saa estyä taloudellisten syiden vuoksi. Taloudellista tukea on myönnettävä nuoren yksilöllisiin tarpeisiin vastaten. (THL 2020a.) Lähtökohtaisesti taloudellisen tuen tarkoituksena ei ole kattaa kaikkea elämisestä aiheutuvia peruskuluja, vaan sen myöntäminen on tarkoitettu myönnettäväksi toimeentulotuen ohessa. Taloudellinen tuki voi olla käytännössä tukea asumiseen ja siihen liittyviin kuluihin. Taloudellisen tuen piiriin voivat kuulua esimerkiksi muutosta aiheutuvat kulut tai asunnon sisustamiseen liittyvät kulut. Taloudellista tukea voidaan tarjota myös koulutukseen tai harrastustoiminnan kuluihin. Nuoren taloudelliseksi tueksi katsotaan myös nuoren itsenäistymisvarat. (Pukkio & Hoikkala 2016; THL 2020a.)

Sijaishuollossa asuvalle nuorelle kertyy hänen sijoituksensa aikana itsenäistymisvaroja. Itsenäistymisvaroista on säädetty lastensuojelulaissa. Lastensuojelulaki (1302/2014 § 77) määrää itsenäistymisvarojen karttumisen seuraavasti:

”Kun lapsi tai nuori on sijoitettu kodin ulkopuolelle sijoitusta avohuollon tukitoimena, 40 §:ssä tarkoitettua sijaishuoltoa tai jälkihuoltoa koskevien säännösten mukaisesti, hänen itsenäistymistään varten on kalenterikuukausittain varattava määrä, joka vastaa vähintään 40 prosenttia hänen sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain 14 §:ssä tarkoitetuista tuloistaan, korvauksistaan tai saamisistaan. Määrää laskettaessa ei lapsilisää kuitenkaan oteta huomioon.”

Tarkemmin määriteltynä asiakasmaksulain 14 §:ssä tarkoitettuja lapsen tuloja, korvauksia ja saamia ovat muun muassa lapselle tulevat jatkuvat etuudet. Näitä jatkuvia etuuksia ovat esimerkiksi elatusapu, elatustuki, eläkkeet, elinkorot, avustukset tai muut jälkihuollossa olevalle nuorelle maksettavat jatkuvat tai kertakaikkiset tulot, korvaukset ja saamiset. Korvauksien pitää olla luonteeltaan sellaisia, että ne on tarkoitettu lapsen hoitoon tai huoltoon ja ne maksetaan tätä tarkoitusta varten. (Lindqvist 2016, 56.) Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä, esimerkiksi sosiaalityöntekijällä, on oikeus päättää itsenäistymisvarojen maksuajankohdasta. Sosiaalihuollon toimielimen on myös annettava kirjallinen selvitys itsenäistymisvarojen karttumisesta ja maksamisesta sijoituksen päätyttyä. Selvitys on annettava myös siinä tapauksessa sijoituksen aikana, mikäli huoltaja, edunvalvoja tai 15 vuotta täyttänyt lapsi sitä sijoituksen aikana pyytää. (THL 2020a.) Pääsääntönä on, että itsenäistymisvarojen käyttö harkitaan aina yksilökohtaisesti jokaisen nuoren tai lapsen kohdalla. Itsenäistymisvarat annetaan viimeistään jälkihuollon päättyessä tai muusta syystä, joka liittyy suoraan jälkihuollossa tarvittavaan itsenäistymisen tukemiseen tai turvaamiseen. (THL 2020a.)

Itsenäistymisvarojen kertyminen sijoituksen aikana ei ole täysin ongelmaton. Helle (2016) toteaa aikaisemman tutkimuksensa perusteella jälkihuollon tilanteen olevan ongelmakeskeinen. Itsenäistymisvaroihin liittyviä käytäntöjä kuvataan sekaviksi ja vaihteleviksi kuntien välillä kuten myös jälkihuoltopalveluiden saatavuutta. (Helle 2016, 6.) Tätä asiaa sivutaan myös Sosiaali- ja terveysministeriön jälkihuollon uudistamistyöryhmän raportissa. Raportissa todetaan nuorten olevan eriarvoisessa asemassa itsenäistymisvarojen kertymisen suhteen, koska kuntien käytännöissä on eroja asiakasmaksulain tarkoittamien tulojen perinnässä sijoitusten aikana. Raportissa todetaan, että työntekijät eivät aina miellä sijoituksen aikaisen perinnän vaikuttavan nuoren tulevaisuuteen ja kunnan talouteen. (Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmä 2019, 20.)

3.4 Tuki sijaishuollosta jälkihuoltoon siirryttäessä

Jälkihuollon tuen laatua voidaan tarkastella sosiaalisen tuen viitekehityksessä. Sosiaalinen tuki voidaan määritellä esimerkiksi nuoren lähipiirin tai julkisten järjestelmien toiminnoksi, jotka luovat edellytyksiä elämänhallinnan autonomisuudelle. Sosiaalinen tuki muotoutuu vuorovaikutuksessa ja viittaa erilaisiin toimintakäytäntöihin, joiden kautta esimerkiksi lastensuojelu pyrkii turvaamaan nuoren hyvinvoinnin jälkihuollossa. Jälkihuollossa pyritään turvaamaan yksilön hyvinvointi ja luomaan toimintaedellytyksiä itsenäiseen elämään. (Valkama 2017, 14.) Jälkihuollossa sosiaalinen tuki voi tarkoittaa nuorelle sosiaaliselta tuelta esimerkiksi jälkihuollon työntekijältä, saatuja positiivisia kokemuksia. Näitä kokemuksia

jälkihuoltoon nuorelle voivat olla muun muassa välittäminen, hyväksyntä, kunnioitus, arvonta, myönteinen suhtautuminen yksilöön (Valkama 2017, 17).

Jälkihuollon suunnitelmallisuudella ja nuoren kanssa itsenäistymisen työstämisellä voidaan luoda nuorelle positiivisia tunteita ja varmuutta tulevastakin. Ajoissa suunniteltu jälkihuolto ja sen huolellinen toteuttaminen voivat tuoda jälkihuoltoon siirtyvälle nuorelle tunteen turvallisuudesta, tulevaisuuden mielekkyydestä sekä siitä, että hänestä välitetään sijoituksen jälkeenkin. (Pukkio & Hoikkala 2016, 6.) Sijaishuollosta jälkihuoltoon siirtyvän nuoren tukena on usein hänen omaohjaajansa. Omaohjaajan rooli on tärkeässä asemassa etenkin poismuuttoon liittyvissä asioissa. Omaohjaajaa on kuvattu sijaishuollossa asuvan nuoren kertomana henkilöksi, joka tunsikin nuoren parhaiten ja hän auttoi käytännön asioiden järjestämisessä. (Lehtotie 2018, 46.) Laitoksessa olleen omaohjaajan jälkeen seuraavaksi nuoret kokivat saaneensa eniten tukea ja apua käytännön asioissa jälkihuollon työntekijältä. Itsenäistyvän nuoren selviytyvyyttä parantaa turvallinen aikuinen, johon nuorella on syntynyt merkityksellinen suhde. (Lehtotie 2018, 46.)

Sijaishuollon työntekijöiden vastuun koetaan kuitenkin loppuvan välittömästi nuoren siirtyessä jälkihuollon piiriin. Törrösen ja Vauhkonen (2012) teoksessa *”Itsenäistyminen elämänvaiheena – vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten hyvinvoinnista”* todetaan, että itsenäistyvän nuoren kuvatessa hänen saamaansa tukea sijaishuollon päättymisen jälkeen, ensisijaisiksi tuen lähteiksi nuori mainitsee biologisen perheensä, sisarukset sekä muut sukulaiset. Sijaishuollon työntekijät ovat auttaneet nuoria, mutta teoksen mukaan lastensuojelun työnjako on ehdoton tarkasteltaessa laitoshoidon työntekijän ja jälkihuollon työntekijän työnjakoa. Vuonna 2012 SOS-lapsikylä ry:n teettämän vertaistutkimuksen mukaan kaksi kolmesta nuoresta vastasi, etteivät he ole saaneet minkäänlaista tukea laitoshoidon työntekijöiltä sijaishuollon päättymisen jälkeen. Vertaistutkimuksessa todetaan, miten selkeästi itsenäistyvän nuoren tukemisen vastuu vaihtuu viranomaisilla sijaishuollon päättymisen jälkeen jälkihuoltoon, aikuissosiaalityöhön sekä muille verkostoille. Sijaishuollon työntekijän vastuu siirtyy välittömästi nuoren siirtyessä jälkihuoltoon. Työtehtävien jyrkkä jakautuminen voi herättää nuorella negatiivisia tunteita sijaishuollon päättyessä. Nuoret voivat kokea jopa pettymyksen tunteita huomattaessaan, kuinka sijaishuollon työntekijät hoitavat jo muiden nuorten asioita eikä heillä ole enää samaa merkitystä työntekijöille kuin aiemmin sijaishuollossa oli. (Törrönen & Vauhkonen 2012, 76-77; 87-88.) Sosiaalityöntekijän kanssa toimiminen nousi myös esille vertaistutkimuksessa. Vertaistutkimuksen mukaan nuoret toivoivat, että voisivat jo sijoituksen aikana hoitaa enemmän asioita sosiaalityöntekijän kanssa ja haluaisivat sosiaalityöntekijältä aktiivista yhteydenpitoa. Vertaistutkimuksessa nousi myös esille, että nuoret kokivat tärkeäksi saada tietää selkeästi, mitä jälkihuolto on ja enemmän tietoa siitä, mitä tapahtuu

jälkihuollon päättyessä ja minkälaisia vaihtoehtoja jälkihuollon aikana ylipäättänsä on. (Törrönen & Vauhkonen 2012, 79.)

Jälkihuollossa olevia nuoria on tarkasteltu vuonna 2018 julkistetussa kansainvälisessä tutkimuksessa. Tutkimuksessa on haastateltu jälkihuoltonuoria Suomessa ja Englannissa. Tutkimuksessa tarkasteltiin kuinka nuoret arvioivat lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelupalveluiden tukevan tai estävän heidän arkielämänsä pysyvyyttä. Tutkimuksista ilmeni kuinka sijaishuollosta itsenäistyvät nuoret tarvitsevat yksilöllisesti muiden ihmisten tukea ja välittämistä sekä riittävää vapautta seurata omia tavoitteitaan ja toiveitaan. (Komulainen 2018.) Paikasta riippumatta nuoret kuvasivat, kuinka olennaisena he kokivat tärkeänä olemisen jollekin muulle osapuolelle, joka välittää heistä. Nuoret kuvasivat myös kuinka haluavat tulla nähdyksi tavallisina ihmisinä sekä tulla hyväksytyksi omana itsenään. (Törrönen ym. 2018, 92.) Tutkimuksessa tuodaan esille myös jälkihuollossa työskennelleiden ohjaajien merkitys nuorille. Nuorten kokemat positiiviset vaikutukset jälkihuollosta saivat heidät tuntemaan itsensä hyväksytyksi ja heillä oli tieto siitä, mistä he saavat tarpeen tullen apua ja tukea. (Törrönen ym. 2018, 93.)

Lehtotien (2018) pro gradu -tutkielmassa *Selviytyminen, syrjäytyminen ja osallisuus – Jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kokemuksia jälkihuollosta* viitataan Heinon ja Johnsonin (2010) tutkimukseen *Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina*. Heino ja Johnson (2010) tarkastelevat artikkelissaan, kuinka huostaanotettuina olleet lapset ovat nuorina aikuisina kiinnittyneet sellaisiin yhteiskunnallisiin instituutioihin kuten perhe, koulutus ja työelämä. Tutkimuksen tulokset paljastivat, että huostassa olleiden koulutustaso jäi huomattavasti ikäryhmänsä koulutustasoa matalammaksi. Huonoiten yhteiskuntaan näyttivät kiinnittyvän laitoshoidon 13-17-vuotiaina sijoitetut tytöt ja pojat. (Lehtotie 2018, 52.) Jälkihuollon avulla pyritään varmistamaan nuoren selviytyminen itsenäistymisen ja aikuistumisen haasteista sekä hyvällä jälkihuollon suunnittelulla ja toteuttamisella ennaltaehkäistä nuorten syrjäytymisen riskiä myöhemmällä iällä. (Pukkio & Hoikkala 2016, 6-7; Lehtotie 2018, 15.)

Jälkihuollon onnistuessa nuorilla on positiivisia ajatuksia jälkihuollosta ja hyväksytyksi tulemisesta (Törrönen ym. 2018, 93). Itsenäistyminen ja epätietoisuus omasta pärjäämisestä voivat luoda nuorelle epävarmuutta tulevaisuuteen. Itsenäistymisen tuen puutteen pelosta kertoo Lastensuojelun erityisosaamiskeskuksen Pesäpuu ry:n vuonna 2009 tuottama kirja *”Pinnalla – tarinoita selviytymiseen”*. Kirjassa nuoret, jotka ovat sijoitettuna syntymäkotinsa ulkopuolelle, kertovat selviytymistarinoitaan lastensuojelun asiakkaina. Tarinoissa tulee esille nuorten kaipaama tuki sijaishuollosta ja itsenäistymisessä. Nimimerkki Tiinan tarina kirjoittaa seuraavaa:

"En usko, että olen ainoa, joka odottaa itsenäistymistä, mutta sen tapahtuma hetkellä alkaa pelätä tulevaa. Totta kai jälkihuolto sitoo kuntia jatkamaan tukea 21 ikävuoteen saakka mutta kuuluuko siihen tukeen ihminen, joka jaksaa kuunnella ja jolle voi soittaa, mikäli tulee sähkökatkos tai unohdan kuinka monta munaa tulee makaronilaatikoon? Tässä olisi pieni haaste kaikille asian kanssa toimiville. Järjestää toimivaa ja pitkäaikaista tukea itsenäistyvälle, sillä meillä kaikilla ei ole enää ketään mukana "entisestä" elämästä. (Pesäpuu ry 2009, 60.)

4 NUOREN MATKA KOHTI ITSENÄISTYMISTÄ

4.1 Nuoruuden kehitysvaiheet ja itsenäistyminen

Lapsuudesta kohti aikuisuutta kuljetaan nuoruuden kautta kulkevaa polkua pitkin. Nuoruusikä on niin sanottu siirtymävaihe, joka sijoittuu lapsuuden ja aikuisuuden väliin. Nuoruusikä on aikaa, jolloin nuorelle tapahtuu suuria muutoksia, niin fyysisesti, psyykkisesti kuin sosiaalisestikin. Nuoren elämässä tapahtuu monenlaisia muutoksia muun muassa biologisesti ja fysiologisesti, nämä muutokset tulevat puberteetin eli murrosiän mukana. Muutokset, joita nuoruusikä tuo tullessaan, vaativat nuorelta sopeutumista niihin psykologisesti. Sopeutuakseen nuori pääsee tutustumaan itseensä uudelleen ja hakemaan uutta identiteettiään. Ennen uuden identiteetin löytämistä nuoren on kuitenkin irtauduttava lapsuudestaan, jotta matka kohti aikuistumista voi alkaa. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 166.)

Nuoruuden vaiheet ja kehittyminen katsotaan sijoittuvan ikävuosien 12-22 välille. Nuoruus jaetaan kolmeen vaiheeseen, jotka ovat varhaisnuoruus (noin 12-14-vuotiaat), varsinainen nuoruus (noin 15-17-vuotiaat) ja jälkinuoruus (noin 18-22-vuotiaat). Varhaisnuoruus on vahvasti yhteydessä puberteettiin, sen alkamiseen ja muutoksiin, joita se tuo tullessaan. Nuori kokee varhaisnuoruudessa jo tarvetta itsenäistymiselle, mutta samaan aikaan hän haluaa olla riippuvainen vanhemmistaan. Keskinuoruudessa eli varsinaisessa nuoruudessa seksuaalinen kehittyminen on keskeistä. 15-17-vuotias nuori etsii itseään ja omaa seksuaalisuuttaan ikätovereiden, esimerkiksi kaveri- ja seurustelusuhteiden avulla. Jälkinuoruudessa suurimmat kuohuntavaiheet ovat jo takanapäin ja nuori alkaa hahmottamaan kokonaisuutta itsestään. Jälkinuoruudessa nuori on valmis irrottautumaan omista vanhemmistaan ja aloittamaan polun kohti itsenäistymistä. Viimeistä nuoruuden vaihetta voidaan kuvata myös identiteetikriisinä, koska nuori tekee paljon valintoja, jotka muokkaavat hänen tietään kohti aikuisuutta. (Aalberg & Siimes 2010, 15; 67-71.)

Ihmisillä on eri ikävaiheissa erilaisia kehitystehtäviä. Kehitystehtävät muodostuvat haasteista, joiden kohtaaminen ja selittäminen auttavat ihmistä kehittymään sekä ne valmistavat hänet kohti seuraavaa elämänvaihetta. (Dunderfelt 2011, 85.) Nuoruuteen kuuluvat kehitystehtävät voidaan jakaa kolmeen osaan, joista ensimmäinen on vanhemmista irrottautuminen ja vanhempien uudelleen löytäminen aikuistuessa; toisena oman ruumiinkuvan ja seksuaalisuuden jäsentäminen ja kolmantena ikätovereiden apuun turvautuminen. Neljänneksi kehitystehtäväksi voidaan myös lukea suunnitelmien tekeminen liittyen opiskeluun ja ammatinvalintaan. Nuoruudessa tapahtuvat kehitystehtävät kuuluvat kehitykseen ja ne tuovat mukana tavoitteita ja haasteita. (Savolainen 2010, 8.)

Tasapainoinen kasvu ja kehitys lapsilla ja nuorilla vaatii sen, että heillä on turvallinen kasvuympäristö ja tarpeeksi luotettavia aikuisia ympärillä. Lasten ja nuorten täytyy myös saada tulla nähdyksi, kuulluksi ja kohdatuksi. Jokaisella lapsella ja nuorella on kehityksensä ja kasvussaan yksilölliset tuen tarpeet. Lapset ja nuoret voivat kohdata elämässään monenlaisia haasteita ja ongelmia, jotka voivat vaikuttaa heidän mielenterveytensä tasapainoon. (Sitra 2019.)

Nuoren kehittyessä lapsesta aikuiseksi tarvitsee hän tukea ja tunteen siitä, että hänestä pidetään ja häntä arvostetaan. Kehittyessään aikuiseksi nuoret tarvitsevat tilaa erehdyksiin ja kokeiluihin, mutta myös rajoja ja auktoriteetteja. Sosiaalisissa suhteissa etenkin samaa ikäluokkaa olevat nuoret ovat toisilleen tueksi ja avuksi, kun matkataan kohti aikuisuutta. Ikätoverit ovat nuorelle suurena vertaistukena ja monesti he ovat myös siinä iässä läheisempiä kuin ehkä omat vanhemmat. Toisten nuorten lisäksi nuoret tarvitsevat myös aikuisten läsnäoloa. (Aalberg & Siimes 2010, 129-130.)

Nuoruuden käsite on muuttunut joustavammaksi nyky-yhteiskunnassa, siirtymä nuoruudesta aikuisuuteen kestää kauemmin kuin aikaisemmin. Nuoruuden käsitys on muuttunut myös sen alkupäästä, joka tarkoittaa, että nuoruus alkaa aikaisemmin kuin ennen. Monet itsenäistymiseen liitettävät asiat, kuten vanhempien luota pois muuttaminen, työelämän aloittaminen ja omillaan toimeen tuleminen ovat siirtyneet yhä myöhemmäksi. Siirtymä- ja muutostilanteet nuoren elämässä ovat kriittisiä vaiheita. Reinikainen (2009) esittää McDonaldiin ja kumppaneihin (1996) viitaten, että itsenäistyminen ja siihen liittyvät valinnat ovat isoja muutoksia nuorten elämässä ja siirtymistä kohti tulevaisuutta. (Reinikainen 2009, 93.)

Itsenäistyminen käsitteenä kuvaa kasvamista aikuiseksi ja kiinnittymistä aikuiselämään. Nuoren elämään itsenäistyminen tuo paljon vastuuta ja valintoja, jotka määrittävät hänen tulevaisuuttaan. Itsenäistymisprosessin alkaessa monella on sillä hetkellä vastuu vain itsestään ja tämä on tärkeä vaihe aikuistumisen kannalta. (Salonen 2014, 83-85.) Aikuiseksi kasvaminen ja aikuiselämään kiinnittyminen ovat osa itsenäistymistä. Itsenäistymistä kuvaavia symboleita ovat omaan asuntoon muuttaminen ja arkeen sopeutuminen. Jokaisella nuorella on yksilölliset voimavarat, olosuhteet ja tuen tarpeet siirryttäessä kohti itsenäistymisen prosessia. (Malm 2018, 37-38.)

Täysi-ikäistyttyään monella nuorella on edessä itsenäistyminen ja vastuun ottaminen omasta elämästään. Vain harva nuori, joka täysi-ikäisyyden koittaessa aloittaa itsenäistymisen lapsuuden kodistaan, on todellisuudessa valmis siihen kaikkeen. Tuen tarve on suuri nuorella, joka itsenäistyy sijaishuollosta (kts. luku 4.3). Sijaishuollossa tai pitkässä avohuollossa ollut nuori siirtyy täysi-ikäistymisen jälkeen jälkihuoltoon, jos hän niin haluaa.

Jälkihuolto tarjoaa tukea nuorelle ja auttaa siirtymistä itsenäisempään elämään. (THL 2020a.)

Nuoren itsenäistymisvaiheen vaikeuksina voidaan nähdä varhaisen järjestäytyneen kiintymyssuhteen puuttumisen aiheuttamat traumat. Kiintymyssuhteen rakentumisvaiheessa lapsi on voinut kokea turvattomuutta sekä hoidon laiminlyöntejä, jotka heijastuvat itsenäistymisvaiheen vaikeuksina. Nuoren kiinnittymistä yhteiskuntaan ja uusiin olosuhteisiin edesauttaa usein ympärillä olevien ammattilaisten tarjoama tuki ja turva. (Hyle 2017, 12.)

4.2 Elämänhallinta arkipäivän pyörittäjänä

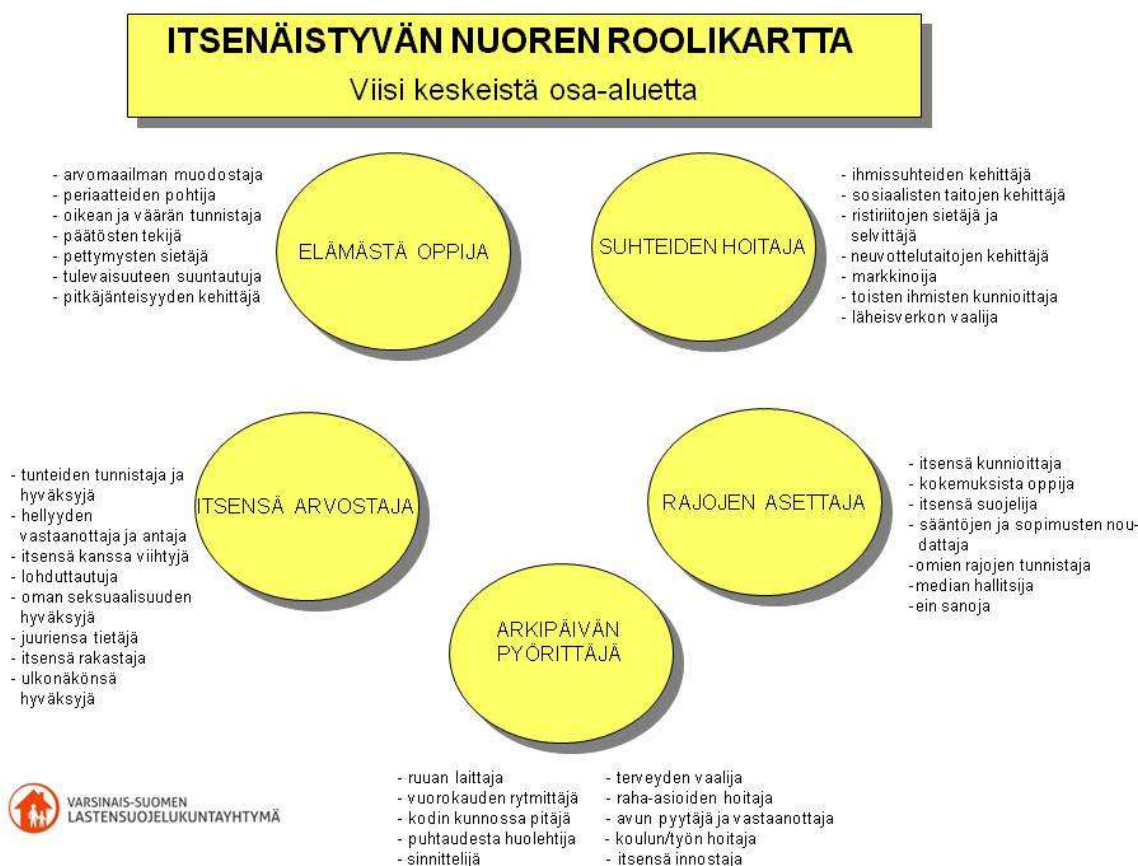
Kokonaisvaltaiseen lasten ja nuorten hyvinvointiin vaikuttavat terveyttä edistävät kolme kulmakiveä: riittävä ravinto, lepo ja liikunta. Myös ihmissuhteet ja mielekäs tekeminen ovat tärkeitä tekijöitä hyvinvoinnin ja terveyden tasapainon ylläpitämisessä. (Nuortanelämä.fi 2019.) Arjenhallinnan taitojen kehittymisen kannalta lapsuudenperhe on tärkeässä roolissa nuorella. Arjenhallinta lisää ja vahvistaa nuoren tunnetta pärjäämisestä osana yhteiskuntaa. (Myllyniemi 2015, 27-29.)

Keltinkangas-Järvinen (2008, 255) määrittelee, että elämänhallinta on tunne siitä, että asioihin pystyy vaikuttamaan ja olosuhteita voi muokata itselleen sopivammiksi. Elämänhallintaa voidaan määritellä myös sillä, miten ihminen on kykeneväinen käsittelemään elämässään esiintyviä ja vastaan tulevia ristiriitatilanteita (Kuntaliitto 2013, 29).

Elämänhallinta käsitteenä voidaan määritellä ulkoiseen ja sisäiseen elämänhallintaan. Ulkoinen elämänhallinta on toisten havaittavissa ja sisäisellä elämänhallinnalla tarkoitetaan ihmisen kykyä sopeutua muutoksiin ja tietyn tasoista mielentilaa elämää kohtaan. Ulkoinen elämänhallinta näyttäytyy toisille esimerkiksi aineellisena hyvinvointina tai siinä, että ihminen kokee olevansa henkisesti olevansa turvassa. Sisäisessä elämänhallinnassa tärkeää on tunne siitä, että elämä on hallinnassa ja siihen on riittävästi voimavaroja. (Martikainen 2009, 16.)

Varsinais-Suomen Lastensuojelukuntayhtymä (2013) on laatinut itsenäistyvän nuoren roolikartan (kuvio 1), jossa nuorelle on jaettu viisi roolia: elämästä oppija, suhteiden hoitaja, rajojen asettaja, arkipäivän pyörittäjä ja itsensä arvostaja. Jokaiseen roolikartan muodostamaan rooliin on myös lueteltu erilaisia piirteitä, mitä se pitää sisällään. Itsenäistyvän nuoren roolikartasta tarkastelun kohteeksi ja teemaksi on valittu tämän opinnäytetyön tarkastelun kohteeksi ”arkipäivän pyörittäjä”. Tämä rooli kuvaa parhaiten tuotoksen eli käsikirjan kannalta nuoren elämänhallintaan ja arkeen liittyviä asioita. Arkipäivän pyörittäjän

rooli ympäröi nimensä mukaisesti arkiset asiat, kuten arjen peruspilareista huolehtimisen (ravinto, lepo ja liikunta) ja samalla myös oman hyvinvoinnin ylläpitämisen. Arkipäivän pyörittäjän rooliin kuuluu myös omien asioiden hoitaminen (raha-asiat, koulu/työ). Itsenäistyminen edellyttää myös vastuuta ja huolehtimista omasta taloushallinnasta.

Kuvio 1. Itsenäistyvän nuoren roolikartta. (Varsinais-Suomen Lastensuojelukuntayhtymä 2013.)

4.3 Sijaishuollosta itsenäistyminen

Eri ikäisinä ihmiset toimivat hieman tahtomattaankin samalla tavalla kuin esimerkiksi omat vanhemmat. Toimitaan niin sanotusti mallin mukaan, jonka on saanut esimerkiksi kasvatuksen kautta. Itsenäistyminen itsessään tuo monenlaisia tunteita nuoren lähtökohdista riippumatta. Se voi aiheuttaa esimerkiksi pelkoa ja ahdistusta tulevasta. (Dunderfelt 2011, 104-105.) Itsenäistyessä ei ole siis varsinaista merkitystä, että asuuko omien vanhempiensa kanssa vai sijaishuollossa. Jokaiselle nuorelle itsenäistyminen tuo omanlaisensa tuntemukset ja on yksilöllistä, millaista tukea siihen tarvitsee. Nuoren lähtiessä sijaishuollosta saattaa hän kohdata yksinäisyyden tunteita. Uusitalo (2007) kirjoittaa, että toisaalta

yksinäisyyttä ja yksinoloa tarvitaan, jotta nuori voi tulla itsenäiseksi. Osana itsenäistymistä yksinäisyys kuuluu normaaliin kehitykseen, mutta voidakseen kasvaa nuori tarvitsee läheleensä myös muita ihmisiä.

Itsenäistyminen on edessä varmasti jokaisella nuorella jossakin vaiheessa elämää, oli lähtökohdat mitkä tahansa. Itsenäistymistä voi helpottaa tai vaikeuttaa erilaiset asiat yksilöstä riippuen. Sijaishuollossa kasvaneella nuorella ei ole välttämättä sisältä tulevia malleja, jotka on opittu vanhemmilta. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että on jo pienenä erkaantunut vanhemmistaan syystä tai toisesta. Nuori, joka on sijaishuollon asiakkaana saattaa peilata malleja muilta tuntemiltaan aikuisilta (esimerkiksi sijaishuollon työntekijä) tai pyrkiä luomaan omanlaiset mallit, joiden mukaan elää. Näitä malleja luodaan ihmisiltä, joihin on luonut kiintymyssuhteen. Turvallinen kiintymyssuhde luotettavaan ihmiseen vaikuttaa kauaskantoisesti nuoren elämään ja itsenäistymiseen. (Siegel 2014, 182; 245-246.) Hughes (2006) kertoo, että turvallisen kiintymyssuhteen puuttuessa ihmisen keskittyminen muuttuu pelkästään uhkan vähentämiseksi erilaisin keinoin, ”*taistelemalla, pakenemalla tai jähmettymällä*”. Nuorella oleva turvaton kiintymyssuhde on siis negatiivinen vaikuttaja hänen kehitykselleen. (Hughes 2006, 26). Sijaishuollossa nuori voi saada uuden mahdollisuuden luoda turvallisen kiintymyssuhteen, joka voi muuttaa vaikeistakin lähtökohdista lähteneen nuoren elämän tasapainoiseksi (Sinkkonen 2012, 97).

4.4 Itsenäistyvän nuoren tukena olevat palvelut

Nuorille suunnattujen eri toimijoiden palvelut saattavat olla monen katon alla ja hajanaisia ja täten ne ovat vaikeammin saatavissa ja saavutettavissa. Palvelut ja niiden käyttäjät eivät myöskään välttämättä kohtaa tarkoitettulla tavalla, joka omalta osaltaan saattaa etäännyttää niitä toisistaan. (Rimpelä 2014, 563; Jamk.fi 2016.) Palveluiden sähköistyminen tuo uusia mahdollisuuksia ja lisää niiden saatavuutta. Sähköistämällä palveluita luodaan niille matalampi kynnyks, jonka avulla voidaan lisätä osallisuutta. (Valtioneuvosto 2018.) Erilaiset digitaaliset palvelut tuovat palveluita helpommin saavutettaviksi ja haastavat täten fyysiset palvelut. Fyysisten palveluiden kenttä tulee tulevaisuudessa olla muunneltavissa ja olla asiakaslähtöisempää, jotta ne palvelisivat niille tarkoitettulla tavalla. Eri palveluiden kohdalla yhdensuuntaisuus ja johdonmukaisuus ovat avainasemassa niiden toimivuuden takaamiseksi. Verrattuna fyysisiä palveluita digitaalisiin palveluihin, voidaan panna merkille, että digitaalisten palveluiden avulla voidaan lisätä ongelmien ennaltaehkäisyä kasvavissa määrin. (STM 2018, 13-15.) Nuorille löytyy kasvavissa määrin erilaisia palveluita internetistä, esimerkiksi chat-palveluita. Chat-palveluita löytyy erilaisiin tarkoituksiin, kuten mielenterveyden tukemiseen, peliongelmissa selviytymiseen tai talousvinkkeihin.

(Nuortelämä.fi 2020.) Internet ja sosiaalinen media ovat suuria vaikuttajia nykynuorten elämässä. Internetissä on nykyään mahdollista käyttää erilaisia palveluita ja sosiaalinen mediakin löytyy jokaiselta jossain muodossa lähes poikkeuksetta. Sosiaalisen median kautta ihmiset voivat ylläpitää sosiaalisia suhteitaan ja saada tarvittaessa vertaistukea. (LSKL 2020.)

Kansaneläkelaitos (Kela) tarjoaa palveluitaan itsenäistyvälle nuorelle, jos nuori niitä tarvitsee. Kelan tarjoamiin palveluihin sisältyvät esimerkiksi asumistuki, toimeentulotuki ja opintotuki. Asumistuki on tarkoitettu henkilöille, jotka ovat pienituloisia ja omat tulot eivät kata asumisesta aiheutuvia kuluja. Toimeentulotukea taas tarjotaan viime kädessä tilanteissa, jossa tulot eivät riitä välttämättömiin menoihin (esimerkiksi ruokaan ja asumiseen). Toimeentulotuki tarjotaan tilapäiseksi avuksi, jotta päästään ongelmien yli tai ennen kuin vaikeudet ja ongelmat rahallisesti ovat syntyneet. Toimeentulotuki koostuu kolmesta osasta: perustoimeentulotuki, täydentävä toimeentulotuki ja ehkäisevä toimeentulotuki. Ehkäisevä toimeentulotuki voi olla apuna itsenäistyvälle nuorelle esimerkiksi siinä tilanteessa, kun turvataan asumista ja itsenäisen elämän alkua. Opintotuki ja siihen liittyvä opintolaina ovat nuoren rahallisena tukena, kun nuori päättää lähteä jatko-opintoihin esimerkiksi toisen tai kolmannen asteen opintoihin. (Kela 2020.) Opintojen lisäksi myös työelämä tulee itsenäistyvälle nuorelle tutuksi. Koulutus- ja työllisyyspalvelut tarjoavat nuorille tukea ja apua oman tien löytymiseen. Työ- ja elinkeino -palveluilla on nuorisotakuu, joka auttaa nuoren sijoittumista koulutuksen tai työn pariin. (TE-palvelut 2020.)

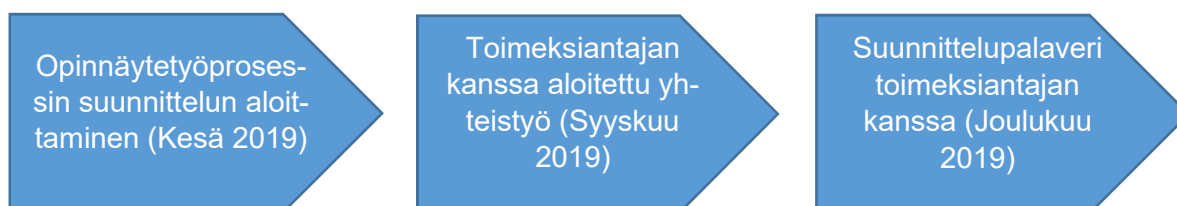
Sosiaalihuolto on velvollinen järjestämään 18-24-vuotiaille nuorille neuvontaa ja ohjausta tarvittaessa. Sosiaalihuolto voi edistää nuoren hyvinvointia esimerkiksi sosiaalisen kuntoutuksen avulla. (THL 2020b.) Sosiaalisella kuntoutuksella voidaan tavoitella sosiaalisen toimintakyvyn paranemista ja lisäksi tavoitteena on ehkäistä syrjäytymistä ja lisätä osallisuutta (Terveyskylä.fi 2018). Sosiaalipalveluina nuorelle voidaan tarjota myös päihde- tai mielenterveyspalveluita. Palveluita voi käyttää ennaltaehkäisevässä tarkoituksessa tai tarpeen vaatiessa silloin, jos on jo kehittynyt mahdollinen mielenterveys- tai päihdeongelma. (THL 2020c.)

Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmä on ehdottanut vuonna 2019, että muuttuvan lastensuojelulain myötä tuettaisiin sen toimeenpanoa erillisellä Aikuistumisen tuen ohjelmalla. Aikuistumisen tuen ohjelma pitää sisällään kolme kokonaisuutta: ensimmäisenä asuminen ja asumisen tuki, toisena toimeentulo ja talouden hallinta, koulutus ja työ ja kolmantena turvallinen aikuinen, säännöllinen kontakti tukihenkilöön ja arkisen selviytymisen tuki. Ohjelman tavoitteena on tukea nuorten aikuistumista kokonaisvaltaisesti, muun muassa lisätä toimintakykyä ja vahvistaa itsenäistä toimijuutta. (STM 2019, 17-18.)

5 TOIMINNALLINEN OPINNÄYTETYÖ

5.1 Ideointi- ja suunnitteluvaihe

Opinnäytetyön ideointi ja suunnittelu sekä toimeksiantajan etsiminen aloitettiin hyvissä ajoin jo kesällä 2019. Ideointi aloitettiin käymällä läpi aiheanalyysiä ja kartoittamalla meitä kiinnostavia ja motivoivia aiheita. Syyskuussa 2019 löytyi sopiva toimeksiantaja, jonka kanssa lähdettiin työstämään opinnäytetyön suunnittelua. Opinnäytetyön tekijät ja toimeksiantaja kokoontuivat kasaamaan ajatuksia ja suunnitelmia yhteen joulukuun alussa 2019. Ennen tätä opinnäytetyön tekijät ja toimeksiantaja omalla tahollaan olivat miettineet, minkälaista yhteistyötä lähdettäisiin opinnäytetyön puitteissa tekemään. Kun yhteiset suunnitelmat opinnäytetyölle oli sovittuna, aloitettiin kokoamaan kirjallista suunnitelmaa kasaan ja tehtiin tarvittavat rajaukset aiheen suhteen. Toimeksiantajan kanssa käytiin läpi myös opinnäytetyön mahdollisia salassapitoasioita. Suunnitelmaa tehdessä käytiin keskustelua ohjaavan opettajan kanssa aiheesta ja sen rajauksesta sekä itse opinnäytetyön toteutuksesta. Opinnäytetyön ideointi- ja suunnitteluvaihetta on esitelty kuviossa 2.

Kuvio 2. Opinnäytetyön ideointi- ja suunnitteluvaiheet sekä aikataulut

Opinnäytetyön aihe nousi esille toimeksiantajalta, koska toimeksiantaja koki tarvitsevansa toimipisteelleen tällaista materiaalia jälkihuoltoon siirtyville nuorille. Ideointi- ja suunnitteluvaiheessa pantiin merkille, että itsenäistyvän nuoren tietopaketteja on tehty erilaisia eri nuorisokodeille, mutta ne ovat kohdistettuja työntekijöille. Opinnäytetyössä haluttiin tuoda jotain uutta aiheeseen, joten tuotos eli käsikirja toteutettiin nuorelle itselleen avuksi ja tuoksi. Tilanteen mukaan nuori ja esimerkiksi hänen jälkihuoltensa ohjaaja/omaohjaajansa voivat käyttää käsikirjaa yhteisenä työkaluna.

Opinnäytetyö on toiminnallinen ja sillä tavoitellaan toiminnan, tässä kohtaa itsenäistymisen ja arjen hallinnan, vahvistamista ja opastamista. Opinnäytetyössä yhdistyy

käytännönläheinen toteutus ja teorian liittäminen toimintaan. Toiminnallinen opinnäytetyö on työelämälähtöinen. (Vilkkä & Airaksinen 2004, 9.) Toiminnallisessa opinnäytetyössä tärkeässä osassa on tuotoksen toteuttamisen kuvaaminen ja sen reflektointi (Metropolia 2012). Opinnäytetyön rakentumisen prosessi kuvataan tässä raportissa ja raportti sisältää teoriaa, jota on kerätty myös tuotosta varten. Tuotosta tehtäessä otetaan huomioon kohderyhmä ja heidän asemansa sekä tietämys aihealueesta. Opinnäytetyössä on myös kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen piirteitä, koska opinnäytetyössä käytetyn tiedonhankintalomakkeen vastauksia analysoidaan sisällöllisesti ja työ sivuaa itsenäistymisen nivelvaiheessa olevien nuorien elämämaailmaa ja sen piirteitä (Kananen 2008, 24).

5.2 Osallistaminen osana käsikirjan syntyprosessia

Opinnäytetyön suunnittelussa yksi kantavista teemoista opinnäytetyön oli nuorten osallisuus. Lasten ja nuorten osallisuus on ollut keskeinen teema lastensuojeluun liittyvissä tutkimuksissa ja kehittämistyössä yli parin vuosikymmenen ajan (Brady & Heino 2013, 20). Toimeksiantajan kanssa pidettiin erittäin tärkeänä, että lastensuojeluyksikössä asuvat nuoret saavat mahdollisuuden vaikuttaa tuotoksena syntyvän käsikirjan sisältöön.

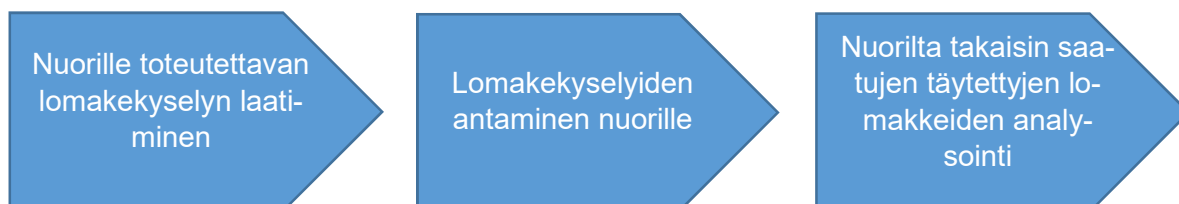
Lasten osallisuus on tarkkaan määritelty lastensuojelulaissa sekä Suomessa sovellettavassa Yhdistyneiden kansakuntien lasten oikeuksien sopimuksessa (LOS, SopS 60/1991). Nuoren oikeus vaikuttaa häntä koskeviin asioihin perustuu perustuslakiin, sosiaalihuollon asiakaslakiin ja lastensuojelulakiin. Lastensuojelulaki sekä YK:n lasten oikeuksien sopimus takaavat osallisuuden oikeudet jokaiselle Suomessa asuvalle lapselle. Erityisesti lapsen oikeutta lastensuojeluprosessin eri vaiheisiin painotetaan voimakkaasti. (Hotari, Oranen & Pösö 2013, 149; Lehtotie 2018, 27.) Osallisuuden mahdollistajina ovat usein nuorten lähipiirissä vaikuttavat aikuiset sekä aikuisten valmiudet tukea osallisuutta. (Nurmi 2015, 6-7.) Tuotoksen valmistelussa haluttiin mahdollistaa nuorten osallisuus ja sen toteutuminen antamalla heille päätäntävaltaa tuotoksena syntyvän käsikirjan sisällöstä. Aikuinen voi tarjota lapselle hänen tarvitsemaansa tukea, jonka takia lapsi voi kertoa turvallisesti omia ajatuksiaan, mielipiteitään ja kokemuksiaan. Lapsen osallisuuden toteutuminen tai osallisuus on paljon kiinni siitä, millaisia menettelytapoja ja velvoitteita aikuisilla on osallisuuden toteuttamiseen. Asiaan vaikuttavat ympäristössä olevien aikuisten valmiudet, mahdollisuudet ja välineet vaikuttaa lapsen osallisuuteen. (Nurmi 2015, 6-7.) Nuorilta kerättiin tiedonkeruulomakkeilla tietoa heidän tämän hetkisestä tietämyksestään jälkihuollosta sekä arjen- ja elämänhallintaan liittyvistä asioista. Osallisuuden näkökulmaa tuotiin esille painottamalla, että nuorten vastauksilla on merkittävä painoarvo määrätessä käsikirjan sisältöä.

Lastensuojelun Keskusliitto on teettänyt kyselyn, jossa on selvitetty lasten ja nuorten omia kokemuksia vaikuttamistyöstään sekä kuinka lapset ja nuoret kokevat osallistumismahdollisuuksiensa toteutumisen (Hipp ym. 2018, 6). Lähtökohtana on ollut se havainto, että lasten ja nuorten mukaan heidän mielipiteitään kysytään liian harvoin. Lapset ovat korostaneet aikuisten valtaa heidän päätöksenteoissaan. Lasten ja nuorten toivomus olisi, että aikuiset kuuntelisivat heitä enemmän ja ottaisivat heidän vaikuttamistyönsä vakavasti. (Hipp ym. 2018, 6; 16.) Saman suuntainen tulos tuli esille myös opinnäytetyön tiedonkeruun yhteydessä. Eräässä nuoren vastauksessa oli nuori toivonut, että nuoria ei käsiteltäisi näsäviisaina vaan enemmän järkeä käyttävinä. Osallisuuteen ja osallistamiseen liittyen korostettiin nuorille myös nuorten mielipiteiden tärkeyttä ja niiden arvoa. Itsenäistyvältä nuorelta pyydettiin tuotoksen loppuvaiheessa arviointi käsikirjan käytettävyydestä ja sisällöstä. Nuoren antama arviointi käsikirjasta on esitetty alaluvussa 6.4.

Opinnäytetyön prosessissa toteutettiin osallisuutta myös purkamalla osin aikuisten ja nuorten valtasuhteita antamalla nuorille päätäntävaltaa käsikirjan sisällöstä toimeksiantajan määrittämässä raameissa. Osallistamisen avulla haluttiin myös viestittää nuorille siitä, että heidän mielipiteillensä on merkitystä ja heillä itsellään päätäntävaltaa.

5.3 Tiedonkeruu- ja toteutusvaihe

Suunnitelman tekovaiheessa päädyttiin teoriakehykseen, joka sisältää tietoa jälkihuolosta, nuoruuden kehittämisestä, itsenäistymisestä sekä arjen- ja elämänhallinnasta. Tuotoksen sisältö perustuu näin ollen yksilölliseen kasvuun ja elämänhallintaan perustuvaan teoriaan ja yli 16-17-vuotiailta itsenäistyviltä nuorilta kerättyyn tietoon. Lisäksi tuotoksen tekemisessä hyödynnettiin aikaisempien opintojen aikana opittuja asioita. Kirjallisen suunnitelman tekemisen ja hyväksymisen jälkeen alkoi itse toteutus, jota on havainnollistettu kuviossa kolme.

Kuvio 3. Tiedonkeruun toteutusvaiheet

Nuorten tietämyksen kartoittaminen päätettiin toteuttaa kyselylomakkeella. Kyselylomakkeen laadinnassa ja kysymysten muotoilussa pyrittiin siihen, että sen avulla saataisiin kattava kokonaisuus nuorten tämän hetkisestä elämänhallintaa ja jälkihuoltoa koskevasta tietämyksestä. Kysymysten sanamuodoissa ja niiden esittämisessä pyrittiin olemaan neutraaleja ja olla johdattelematta nuoria vastaukseen. (Valli 2018, 93).

Kysely toteutettiin yksityisessä lastensuojeluyksikössä asuville nuorille. Lomakkeen avulla kerättiin tietoa heidän tietämyksestään liittyen itsenäistymiseen ja jälkihuoltoon.

Lomakkeella kartoitettiin myös nuorten ja omaohjaajien työskentelyn intensiivisyyden tarvetta itsenäistymisen kynnyksellä. Lomakekysely suoritettiin anonyyminä eikä lomakkeen tiedonkeruun yhteydessä kerätty mitään henkilötietoja. Kyselyyn osallistuville nuorille kerrottiin mihin tarkoitukseen tiedot kerätään. Kyselyyn osallistuneita nuoria oli yhteensä seitsemän. Kiitoksena osallistumisestaan nuoret saivat osallistumisestaan kymmenen euron lahjakortin. Lomakkeissa olevat vastaukset kerättiin aineistonkeruuna, joten tässä tapauksessa haastateltavien henkilöllisyyksiä ei tarvitse nimetä erikseen esimerkiksi nimimerkillä. Kyselyyn osallistuville nuorille kerrottiin opinnäytetyön tekijöiden vaitiolovelvollisuudesta ja siitä, että osallistujan henkilöllisyys ei paljastu valmiista tutkimuksesta. (Kajaanin ammattikorkeakoulu 2019.) Tietojen keruussa ja käsittelyssä noudatettiin ammattikorkeakouluille asetettuja suosituksia eettisestä ja hyvän tieteellisen käytännön mukaisesta opinnäytetyöprosessista (Arene 2018). Ennen lomakkeen täyttämistä nuorille annettiin allekirjoitettavaksi tutkimuslupa. Ennen lomakkeiden antamista nuorille lähetettiin heidän laillisille huoltajille tai edunvalvojille saatekirjeet, joissa kerrottiin nuoren halusta osallistua lomakekyselyyn opinnäytetyötä varten. Näin meneteltiin siksi, että yli 15-vuotiaat nuoret voivat itsenäisesti päättää osallistumisestaan, mutta alle 18-vuotiaan nuoren kohdalla on hyvän tavan mukaista saattaa se myös vanhempien tietoon. Saatteessa kerrottiin myös lomakkeen täyttämistä anonyymisti, nuoren omasta suostumuksesta tiedon keräämiseen sekä yhteystiedot mikäli vanhemmilla on asiasta tarkempaa kysyttävää ennen lomakkeiden analysointia. Lomakekyselyn avulla saatiin toiminnalliseen opinnäytetyöhön myös tutkimuksellinen näkökulma. Kyselylomakkeiden laadinta, toteutus ja tulosten analysointi perustuvat joka tilanteessa hyvien tieteellisten käytäntöjen ohjeet. Tieteellinen tutkimus, kuten opinnäytetyö, voi olla eettisesti hyväksyttävää ja luotettavaa sekä tulokset uskottavia vain, jos tutkimus on suoritettu hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012).

5.4 Käsikirjan sisältö ja visuaalisuus

Lomakkeilla olleiden tietojen ja niiden analysoinnin jälkeen alkoi opinnäytetyön sisällön työstäminen ja tuotoksen rakentaminen. Käsikirjaa koottaessa otettiin huomioon

ensimmäisenä lomakekyselyn avulla tulleet tiedot, jonka jälkeen niiden tueksi otettiin teoriatietoa. Opinnäytetyön tuotos on informatiivinen kokonaisuus itsenäistymisen kynnyksellä oleville nuorille. Opinnäytetyön raportissa tuodaan esille ymmärrys toiminnan kokonaiskuvasta ja omasta oppimisesta (Salonen 2013, 25).

Tekstin kirjoittaminen on yhteistyötä lukijan kanssa. Kirjoitus on tarkoitettu luettavaksi, ymmärrettäväksi sekä keskeisiltä ajatuksilta muistettavaksi. (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2009, 290.) Vuorovaikutteisissa teksteissä lähestytään aina tiettyä kohderyhmää. Vuorovaikutukselliseen tekstiin kuuluvat olennaisesti kielelliset keinot, joilla osoitetaan positiiivista suhtautumista tekstin vastaanottajaan. Yleisimpiä kohteliaisuuskeinoja ovat alku- ja lopputervehdykset, lukijaan viittaaminen sekä erityiset kohteliaisuusilmaukset. Erityisiä kohteliaisuusilmauksia ovat ”*On ilo kertoa*” tai ”*Valitettavasti*”. Sisällön kannalta tarpeelliset asiat tulee kirjoittaa tarkoitusta parhaiten palvelevassa järjestyksessä ja ilmaisutavan tulee olla lukijoille sopiva (Kankaanpää & Piehl 2011, 252; 295.) Käsikirjaan laadittavien ohjeiden kieliasun tulee olla selkeää ja ymmärrettävää. Ohjeissa ei pidä käyttää erikoistermejä. Mikäli erikoistermejä kuitenkin käytetään pitää termit selittää niin, että asian tarkoitus ja käsitteen sisältö tulee ilmi. (Kankaanpää & Piehl 2011, 299.) Käsikirjaa kirjoitettaessa haluttiin asiat tuoda esille selkeästi sekä ymmärrettävästi. Tekstissä käytettiin apuna vuorovaikutuksellisen tekstin keinoja tuomalla tekstiin tervehdyksiä, toteamuksia ja kehotuksia kohdennetusti nuorille lukijoille.

Typografian avulla pyritään tehostamaan kirjoitetun tekstin viestiä. Typografian avulla pystytään tehostamisen lisäksi myös luomaan lukijalle mielleyhtymiä. Esimerkiksi lakikirjoissa ja yliopistojen julkaisuissa käytetään lähes poikkeuksetta juuri tiettyä kirjasinta, serif-fonttia, sen vuoksi, että niihin liittyy vahva assosiaatio luotettavuuteen. (Korpi 2019.) Typografia sisältää tekstin kirjasintyyppihin, väreihin ja ulkoasuun liittyvää muotoilua ja asettelua. Typografian avulla tekstistä voi tehdä houkuttelevaa tai vastaavasti hyvin raskasta luettavaa. Kirjaintyyppivalinnoilla voi tukea tekstin sisältöä ja kulkua tai vastaavasti viedä viestiä vastakkaiseen suuntaan. Typografisella muotoilulla voidaan lähettää lukijalle itselleen viesti, tekstin olevan tarkoitettu juuri hänelle tai kyseiselle kohderyhmälle. (Itkonen & Maamies 2011, 48.) Typografian tehtävänä on välittää tietoa, korostaa tekstin sisältöä ja järjestellä tekstin asioita helpommin ja nopeammin omaksuttavampaan muotoon. Asiatekstin muotoilussa on tärkeää neutraalin ja huomioita herättämättömän kirjasimen käyttö. Kirjaintyyppi ei saa nousta tekstin sisältöä tärkeämmäksi tekijäksi. Oppaissa ja käsikirjoissa esiin nostettavia asioita voidaan korostaa käyttämällä lihavoitinta ja kursivoitinta, jotka muodostavat tekstiin kontrastia. (Itkonen & Maamies 2011, 48-49.) Opinnäytetyön tuotoksena syntyneen käsikirjan tekstiosuuksissa on käytetty alku- ja loppusanoissa eri fonttia kuin itse asiatekstissä. Tekstiosuuksilla ja niiden typografialla huomioimme kohderyhmän, jotka

ovat nuoret. Asiateksti on laadittu neutraalilla fontilla ja tarpeelliset korostukset on tehty suuremmalla kirjasinkoolla tehostaen sanomaa mahdollisesti kursivoinnilla tai lihavoinnilla. Esiin nostettavia kysymyksiä on tehostettu siihen kuuluvin olennaisin kysymysmerkein. Alku- ja lopputeksteissä korostettiin sanomaa erilaisilla fonteilla. Tällä pyrittiin siihen, että elävämmällä fontilla saadaan vietyä alku- ja lopputekstin sanomaa kohderyhmälle paremmin perille. Tavallisella fontilla alku- ja loppusanojen merkitys olisi ehkä ollut saavuttamattomampi. Käsikirjan kokonaisilmeen pitää yhtenäisenä käytetyn tekstin fontti sekä kuvat.

Hyvä graafinen suunnittelu on tärkeää kirjoitetuille oppaille. Opasta laadittaessa on hyvä ottaa huomioon asioiden painottaminen sekä toistaminen. Tuotoksessa käytettiin toistamisen ja asioiden painottamisen keinoina tehtäväsivuja. Luetun jälkeen nuori voi muistella lukemaansa osiota ja kirjoittaa tehtäväosioon ajatuksiaan sekä muistiinpanoja. Mielenkiinnon herättämisessä on tärkeää huomioida olennaisten asioiden esille tuominen, niiden fontti sekä olennaisen tiedon määrä. (NebGuide 2011a, 4.) Oikein valitut ja sijoitetut graafiset elementit ovat tehokkaita tekstiä tukevia elementtejä lukijalle. Laadullinen graafinen suunnittelu on tärkeää visuaalisen kommunikoinnin kannalta. Opetusmateriaaleissa on tärkeää käyttää vaiheittaista suunnittelua. Kaikki lukijat eivät välttämättä ole kiinnostuneet kaikesta tarjolla olevasta tiedosta, jonka vuoksi tiedon esittäminen vaiheittain on tärkeää. (NebGuide 2011b, 1-3.) Opinnäytetyön tuotoksena syntyneessä käsikirjassa on selkeästi ensin esiteltynä jälkihuollon osuus, jonka jälkeen otsikoinnin kautta tulee arjen- ja elämäntähtämiin liittyvät osiot. Käsikirjassa on käytetty kuvia tekstin tukena sekä tekstiä eteenpäin kuljettavina elementteinä. Tekstin tueksi on suunniteltu erilaisia graafisia elementtejä kuten ajatuskuplia.

Käsikirjan kuvat on valikoitu tukemaan osiossa olevaa tekstiä. Visuaalinen ilme tekee käsikirjasta selkeän kokonaisuuden sekä auttaa lukijaa hahmottamaan tekstiä paremmin. Kuvakommunikointi mahdollistaa havainnollistamaan kirjoitetun tekstin sisällön, jonka ymmärtäminen kirjoitetussa muodossa on vaikeaa (Papunet 2019). Opinnäytetyössä käytetyt kuvat ovat ostettu Shutterstock nimisestä kuvapankista. Shutterstockista ladattuja kuvia saa käyttää ilman lähdeviittausta. Kuvapankista ladattuihin kuviin ja videoihin pitää lisätä lähdeviittaus, mikäli sitä käytetään toimituksellisessa sisällössä, jolla on yleisöä kiinnostavaa uutisarvoa. Tällä tarkoitetaan dokumentteja, kirjoja ja uutisia. (Shutterstock 2019.)

Tämän opinnäytetyön tuotoksena olevan käsikirjan visuaalisuutta on korostettu pääosin erilaisilla fonttityyleillä ja kuvilla. Käsikirjassa käytetyt fonttityylit ja -koot ovat valikoituja aina sivun sisällön mukaan. Kuvat ovat myös valikoitu siten, että ne tukevat tekstiä ja luovat käsikirjasta värikkään ja visuaalisen. Tuotoksessa olevaa tekstiä on kirjoitettu nuorta puhuttelevaksi ja huomioivaksi.

Käsikirjan kansilehti on esimerkiksi pelkistetty harmoninen kokonaisuus, joka on muodostettu ylä- ja alaotsikosta ja yhdestä kuvasta. Kansilehdessä isommalla fonttikoolla kerrotaan käsikirjan olevan itsenäistyvälle nuorelle tarkoitettu ja lisäyksenä sen alapuolella on pienemmällä fontilla lyhyt, muutaman sanan kuvaus sisällöstä sekä maininta lastensuojeluyksiköstä, jolle se on kohdistettu. Kansilehteen on valittu kuva päättymättömästä tiestä, jota ympäröivät puut. Kuvalla halutaan tuoda esille ajatuksia liittyen itsenäistyvän nuoren alkavaa tietä kohti jälkihuoltoa. Kansilehden jälkeen olevissa aloitus- ja tervehdyssanoissa on käytetty fonttityyppiä, joka viestittää nuorelle käsikirjan sisällön olevan juuri häntä varten tehty kokonaisuus. Näiden sanojen jälkeen siirrytään sivulle, johon on koottu yleisimpiä kysymyksiä jälkihuollosta. Kysymykset ovat aseteltu jokainen omaan puhekuplaansa, jotta niitä niin sanotusti makustella jokaista omana osatekijänä. Visuaalisesti asetellut puhekuplat kysymyksineen ovat tarkoitettu lukijalle virittelyksi itse aiheeseen. Puhekuplista siirrytään käsittelemään niiden sisältämiä jälkihuoltoon liittyviä kysymyksiä ja niistä siirrytään arjen- ja elämänhallinnan avuksi luotuihin kokonaisuuksiin.

Käsikirjassa asiapitoista tekstiä sisältävät osuudet on kirjoitettu neutraalilla fonttityylillä niin, että se on helppolukuista ja ymmärrettävää. Paljon tekstiä sisältäviä osuuksia on haluttu keventää kuvilla ja itse tehdyillä kuvioilla, jotta luettava ei kävisi liian raskaaksi. Itsetehdyt kuviot ovat avaamassa asiakokonaisuuksia nuorelle ymmärrettävään muotoon. Kuvioiden on myös ajateltu olevan nuorelle miellyttävämpi ja mieleenpainuvampi kuin pelkästään tekstimuodossa kirjoitettu asia. Tekstin seassa olevien tehtävien, muisti- ja vinkki-listojen avulla on herätelty juuri luetun tekstin tuomia ajatuksia. Käsikirjan loppusanat on kirjoitettu samalla fonttityylillä, jota on käytetty alun tervehdyssanoissa. Alku- ja loppusanojen yhtenäisellä fonttityylillä on haluttu sitoa käsikirja yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Loppusanoissa kiitetään nuoria osallistumisesta ja toivotetaan onnea alkavalle jälkihuollon polulle.

6 POHDINTA

6.1 Tuotoksen sovellettavuus jälkihuollossa

Opinnäytetyön tuotoksena syntyi käsikirja nivelvaiheessa oleville itsenäistyville nuorille. Lähtökohtana käsikirjan rakentamiselle oli toimeksiantajan aito tarve. Toimeksiantaja toi alusta alkaen selkeästi esille tarpeen jota opinnäytetyössä toteutettiin. Näin ollen koko opinnäytetyön ja erityisesti tuotoksen tekeminen tuntuivat mielekkäältä. Aihe oli mielenkiintoinen myös ammatillisen kasvun kannalta, koska vuoden alussa tapahtunut jälkihuoltoon liittyvä lakimuutos on lisännyt keskustelua ja kirvoittanut monenlaisia kannanottoja jälkihuollon tämän hetkisestä tilanteesta Suomessa. (LSKL 2019.) Vaikka tuotos on suunnattu ensisijaisesti nuoren omaan käyttöön, se sopii käytettäväksi myös omaohjaajille sekä jälkihuollon työntekijöille.

Käsikirjan tavoitteena oli luoda sijaishuollosta jälkihuoltoon siirtyvälle nuorelle työkaluja itsenäistymistä varten. Itsenäistymisen työkaluina oppaassa toimivat arkeen ja elämänhallintaan liittyvät neuvot ja ohjeistukset sekä jälkihuoltoon liittyvä keskeinen informaatio. Lisäksi käsikirjassa haluttiin tuoda esille ymmärrystä nuoren tunteita kohtaan sekä hänen oikeudestaan kaikkiin tunteisiin itsenäistymisen eri vaiheissa. Sijaishuollosta jälkihuoltoon siirtyvillä nuorilla ei läheskään aina ole tietoa siitä mitä jälkihuolto on käytännössä, mitä se tarkoittaa ja mihin jälkihuolto oikeuttaa. Jälkihuollon yleisestä tilasta todetaan, että valtakunnallisesti katsoen jälkihuollon toimintakäytännöt ovat epäyhtenäisiä sekä vaihtelevia sen käytännöt vaihtelevat jopa kunnittain. Jälkihuollosta tuotettua tutkimus- ja tilastotietoa on varsin vähän. (Pukkio & Hoikkala 2016, 3; Valkama 2017, 10.) Opinnäytetyössä kartoitettiin aluksi yksityisessä lastensuojeluyksikössä asuvien pitkäaikaissijoitettujen 16-17-vuotiaiden nuorten tämän hetkisiä tietoja jälkihuollosta sekä arjenhallinnasta. Käsikirjan sisällön määräsi suurelta osin nuorten esille tuomat tiedonpuutteet liittyen jälkihuoltoon ja arjenhallintaan. Tietojen koonti tehtiin tiedonkeruulomakkeista, joiden perusteella rakennettiin käsikirja. Käsikirjassa haluttiin tuoda esille nuorten nostamat ongelmat, joita olivat esimerkiksi jälkihuollon tarkoitus, jälkihuolto käytännössä sekä arjenhallintaan liittyvät kysymykset. Tuotoksena syntynyt käsikirja vastaa olennaisilta osin nuorten esiin nostamiin jälkihuoltoon ja arjenhallintaan liittyviin tiedonpuutteisiin.

Käsikirja toimitetaan toimeksiantajalle myös sähköisessä muodossa, jonka avulla tukimateriaalia on helppo kehittää ja muokata tulevien itsenäistyvien nuorten kanssa sekä laajentaa esimerkiksi käsikirjaan erillinen osio omaohjaajatyöskentelyä varten. Käsikirja on laadittu niin, että siihen on mahdollisuus helposti lisätä osioita ideoinnissa apuna käytetystä itsenäistyvän nuoren roolikartasta.

6.2 Opinnäytetyön eettiset näkökohdat

Eettinen toimintatapa opinnäytetyötä tehtäessä on omaksuttu jo suunnitteluvaiheessa (Laukkanen, Pekkarinen & Vilmilä 2018, 75). Opinnäytetyön prosessin eettisyyden pohtiminen on olennaista siinä mielessä, että se valmentaa tekijöitä työelämään ja sen mukanaan tuomiin eettisiin toimintoihin. Eettiset suositukset myös ohjaavat opinnäytetyöprosessia ja sen kulkua. Ne ovat auttamassa opinnäytetyön tekijöitä valinnoissa, joita tehdään prosessia suunniteltaessa ja sen aikana. (UAS Journal 2018.) Ensimmäiset eettiset kysymykset ja pohdinnat nousevat esille aiheen valinnan yhteydessä, menetelmien suunnittelemisessa sekä siinä, mitä toiminnalla tavoitellaan (Kananen 2008, 133). Tarkoituksena on, että opinnäytetyöllä saadaan aikaan vaikuttavuutta ja sen tuotosta pystyttäisiin hyödyntämään.

Nuoret ovat isossa roolissa tämän opinnäytetyön tuotoksen tiedon ja sisällön tuottamisessa. Nuoret ovat alle 18-vuotiaita, joten on tärkeää miettiä, kuinka toimitaan eettisesti oikein ottamalla nuoret mukaan osaksi tätä opinnäytetyötä. Elina Pekkarinen kirjoittaa artikkelissaan, että yleensä alle 15-vuotiaiden lasten vanhemmilta olisi syytä kysyä tutkimuslupaa. Hän myös mainitsee, että lupa ei ole välttämätöntä kysyä, kunhan tutkimus ei ole nuorta vahingoittava ja nuori pystyy itse muodostamaan oman näkemyksensä. (Pekkarinen 2018.) Opinnäytetyökohtaisesti täytyy aina pohtia luvan kysymisen eettisiä periaatteita, jotta toimitaan varmasti oikein (Kajaanin ammattikorkeakoulu 2019). Tässä opinnäytetyössä ei vaadittu luvan kysymistä huoltajilta tai edunvalvojilta, koska nuoret olivat yli 15-vuotiaita. Hyvien tapojen mukaista on kuitenkin ilmoittaa nuorten vanhemmille tai edunvalvojille, jos heidän nuorensa osallistuu tai on halukas osallistumaan. Huoltajille lähetettiin saatekirjeet, jotka sisälsivät myös lomakkeilla olevat kysymykset. Jokainen nuori sai itse päättää haluavatko osallistua opinnäytetyöhön. Nuorilta kerättiin tutkimusluvat ennen lomakekyselyn toteuttamista ja heillä oli mahdollisuus halutessaan keskeyttää osallistumisensa missä kohtaa tahansa.

Toimeksiantajana toimiva yksityinen lastensuojeluyksikkö on syytä pitää salassa, jotta voidaan taata nuorten anonyymiyys. Tutkimuksessa mukana olevat nuoret olivat yksityisen lastensuojeluyksikön asukkaita, jotka ovat itsenäistymisprosessin kynnyksellä. Näin ollen täytyi opinnäytetyön toteutus tapahtua niin, että tietosuoja säilyy täydellisesti nuorien kohdalla (Arene 2019, 6.) Tämä myös vaikuttaa siihen, että osa opinnäytetyöstä on salassa pidettäväksi luokiteltua aineistoa, jolloin osallistuneita nuoria ei voida tunnistaa. Opinnäytetyön tuotoksen eli käsikirjan lisäksi osa raportista sisältää niin ikään salassapitovelvollisia asioita. Näin menetellen opinnäytetyön tekijät haluavat varjella ja kunnioittaa

osallistuvia nuoria sekä toimeksiantajaa. Julkaistu opinnäytetyö ei sisällä salassa pidettäviä asioita. (Vilkkä 2015, 46.)

Opinnäytetyötä aloitettaessa oli tarkoitus ottaa isompi joukko nuoria kyselyn piiriin mahdollisista muistakin lastensuojeluyksiköistä. Toimeksiantajan esittämät salassapitomääräykset rajasivat tämän mahdollisuuden opinnäytetyön tekijöiltä pois. Toisaalta opinnäytetyön reliabiliteetti eli luotettavuus ei kärsi siitä, että tutkimukseen osallistujien joukko on pieni (Kananen 2012, 164). Tarkoituksena oli kartoittaa nuorten tietämyksen avulla, mitä tuotokseen eli käsikirjaan tullaan sisällyttämään. Laajemmalla tutkimusjoukolla olisi saanut ehkä monipuolisempaa ja kattavampaa tietoa, mutta toimeksiantajasidonnaisuuden takia juuri nämä tutkimukseen osallistuneet nuoret ovat oletettavasti myös käsikirjan tulevia käyttäjiä. Tässä opinnäytetyössä käsikirjan sisällön kannalta arvioituna pidetään riittävänä tutkimusjoukkona kyseisen yksityisen lastensuojeluyksikön nuoria ja tarpeeksi kattavana heidän vastaustensa perusteella koottuja tietoja.

6.3 Työntekijöiden ja nuoren arviot käsikirjan sisällöstä ja käytettävyydestä

Salassa pidettävä.

LÄHTEET

Aalberg, V. & Siimes, M. 2010. Lapsesta aikuiseksi: Nuoren kypsyminen naiseksi tai mieheksi. Uusitun laitoksen 2. painos. Helsinki: Nemo.

Arene. Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. 2018. [viitattu: 10.2.2020]. Saatavissa: http://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2018/arene_ammattikorkeakoulujen_opinnaytetoiden-eettiset-suositukset.pdf?t=1526903222

Brady, M. & Heino, T. 2013. Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Tampere.

Dunderfelt, T. 2011. Elämänkaaripsykologia. 14. uudistettu painos. Helsinki: WSOYpro.

Eronen, T. & Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2013. Viisi vuotta huostaanotosta – Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Tampere. [viitattu: 21.1.2020]. Saatavissa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104355/URN_ISBN_978-952-245-833-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Heino, T. 2013. Lasten suojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Brady, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Tampere.

Helle, J. 2016. Lastensuojelun jälkihuollon asiakasprosessi ja sen vaikuttavuus. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos. [viitattu: 25.1.2020]. Saatavissa: http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20161156/urn_nbn_fi_uef-20161156.pdf

Hipp, T. & Pollari, K. & Luoma, S. & Lastensuojelun Keskusliitto. 2018. Nuorten äänen pitää kuulua! Nuorten osallisuus päätöksenteossa. [viitattu: 10.2.2020.] Saatavissa: <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Nuorten-aaenen-pitaa-kuulua-finaal.pdf>

Hipp, T. & Pukkio, S. 2016. Asiakkaana jälkihuollossa. Teoksessa Pukkio, S. & Hipp, T. (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki. [viitattu: 19.1.2020]. Saatavissa: <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Opas-lastensuojelun-jalkihuoltotyohon-120616-1.pdf>

Hirsijärvi, S. & Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hoikkala, S. 2016. Havaintoja jälkihuoltoa koskevasta kokemus- ja tutkimustiedosta. Teoksessa Pukkio, S. & Hipp, T. (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki. [viitattu: 25.1.2020]. Saatavissa:

<https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Opas-lastensuojelun-jalkihuoltotyohon-120616-1.pdf>

Hotari, K-E. & Oranen, M. & Pösö, T. 2013. Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Tampere.

Hughes, D. A. 2006. Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa. Tampere: PT-kustannus

Hyle, J. 2017. Jälkihuolto itsenäistyvän nuoren tukena – Jälkihuollon tukiasuntotoiminnan asiakasnuorten kokemuksia ohjauksen vaikutuksesta elämänhallintataitoihin. Opinnäyte-työ. Metropolia ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. [viitattu: 20.1.2020]. Saatavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/136684/Joanna_Hyle.pdf?sequence=1

Hämäläinen, T. 2019. Sitra. Juurianalyysi: Nuorten elämänhallinta ja mielenterveys. [viitattu: 20.2.2020]. Saatavissa: <https://www.sitra.fi/julkaisut/juurisyyanalyysi-nuorten-elamanhallinta-ja-mielenterveys/#haasteiden-ja-voimavarojen-tasapaino>

Innokylä. 2016. Sosiaalialan ammattikorkeakoulutuksen kompetenssit. [viitattu 20.2.2020]. Saatavissa: <https://www.innokyla.fi/documents/1167850/5e8f1ef1-7a5b-4dfb-a629-0ea09dbfe904>

Itkonen, T. & Maamies, S. 2011. Uusi kielipäätös. 4.tarkistettu painos. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy

Jamk.fi. 2016. Palvelukuiluista yhdelle luukulle – haaste nuorten monialaisten palveluiden johtamiselle. [viitattu: 1.2.2020]. Saatavissa: <https://verkkoleh-det.jamk.fi/elo/2016/09/01/palvelukuiluista-yhdelle-luukulle-haaste-nuorten-monialaisten-palveluiden-johtamiselle/>

Kajaanin ammattikorkeakoulu. 2020. Haastattelu. [viitattu: 11.2.2020]. Saatavissa: <https://www.kamk.fi/fi/opari/Opinnaytetyopakki/Teoreettinen-materiaali/Tukimateriaali/Aineiston-keruumenetelmat/Haastattelu>

Kananen, J. 2008. Kvali. Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino

Kananen, J. 2012. Kehittämistutkimus opinnäytetyönä. Kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print

Kankaanpää, S. & Piehl, A. 2011. Tekstintekijän käsikirja. Helsinki. Suomen Yrityskirjat Oy.

- Kela. 2020. Opintotuki. [viitattu: 5.2.2020]. Saatavissa: <https://www.kela.fi/opintotuki>
- Kelan. 2020. Toimeentulotuki. [viitattu: 5.2.2020]. Saatavissa: <https://www.kela.fi/toimeentulotuki-kokonaisuus>
- Kela. 2020. Yleinen asumistuki. [viitattu: 5.2.2020]. Saatavissa: <https://www.kela.fi/yleinen-asumistuki>
- Keltinkangas-Järvinen, L. 2008. Temperamentti, stressi ja elämänhallinta. Juva: WS Bookwell
- Komulainen, P. 2018. Sijaishuollosta itsenäistyvät nuoret kaipaavat välittäviä ja emotionaalisesti tärkeitä ihmissuhteita. Helsingin yliopisto. [viitattu: 27.1.2020]. Saatavissa: <https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/hyvinvointiyhteiskunta/sijaishuollosta-itsenaistyvat-nuoret-kaipaavat-valittavia-ja-emotionaalisesti-tarkeita-ihmissuhteita>
- Korpi, J. 2019. Typografia – Mitä missä ja miksi. [viitattu: 29.1.2020]. Saatavissa: <https://jonekorpi.com/typografia/>
- Kronqvist, E-L. & Pulkkinen, M-L. 2007. Kehityspsykologia. Matkalla muutokseen. 1. painos. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- Kuntaliitto. 2013. Elämänhallintaa kuntayhteisössä. [viitattu: 25.1.2020]. Saatavissa: <http://docplayer.fi/25692083-Acta-244-anne-tuhkunen-pasi-heikki-rannisto-toim-elaman-hallintaa-kuntayhteisossa.html>
- KvaliMOTV. 2020. Mitä laadullinen tutkimus on: lyhyt oppimäärä. [viitattu: 10.2.2020]. Saatavissa: https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L1_2.html
- Kuntaliitto. 2013. Elämänhallintaa kuntayhteisössä. [viitattu: 25.1.2020]. Saatavissa: <http://docplayer.fi/25692083-Acta-244-anne-tuhkunen-pasi-heikki-rannisto-toim-elaman-hallintaa-kuntayhteisossa.html>
- Kymäläinen, H-R., Lakkala, M., Carver, E. & Kamppari, K. Opas projekti työskentelyyn. 2016. Helsingin yliopisto. [viitattu: 19.2.2020]. Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/160099/Opas_projektity%C3%B6skentelyyn_2016.pdf?seq
- Känkänen, P. 2013. Siirtymät sijaishuollossa- hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa Brady, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Tampere.
- Lastensuojelulaki. 30.12.2014/1302. Finlex. [viitattu: 19.1.2020]. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Lastensuojelulaki. 12.4.2019/542. Finlex. [viitattu: 19.1.2020]. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmä. Sosiaali- ja terveysministeriö. 2019. Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019: 43. [viitattu: 20.1.2020]. Saatavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161637/STM_Rap_2019_43_Lastensuojelun_jalkihuollon_uudistamistyoryhman_loppuraportti.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Laukkanen, T., Pekkarinen, E. & Vilmilä, F. Kiilakoski, T. & Honkatukia, P. (toim.) 2018. Nuorisotutkimuksen etiikka. Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä. Tampere: Vastapaino

Lehtotie, K. 2018. Selviytyminen, syrjäytyminen ja osallisuus- Jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kokemuksia jälkihuollosta. Pro gradu- tutkielma. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Pori. [viitattu: 22.1.2020] Saatavissa:

<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/104869/1546434672.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Lindqvist, M. 2016. Jälkihuoltoa koskeva sääntely. Teoksessa Pukkio, S. & Hipp, T. (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki. [viitattu: 20.1.2020]. Saatavissa: <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Opas-lastensuojelun-jalkihuoltotyohon-120616-1.pdf>

LSKL. Lastensuojelun keskusliitto. 2019. Lastensuojelun keskusliiton lausunto. [viitattu: 18.2.2020]. Saatavissa: <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Lausunto-lastensuojelulain-muuttamisesta.pdf>

LSKL. Lastensuojelun keskusliitto. 2020. Mikä sosiaalinen media? [viitattu: 31.1.2020]. Saatavissa: <http://lskl.e-julkaisu.com/lastensuojelu-ja-some/mika-sosiaalinen-media/>

Malm, K. 2018. Itsenäistynyt nuori, vahvistuva toimija – tukea täysi-ikäisyyden kynnyksellä. Nuorisotutkimusseura. Helsinki: Unigrafia.

Martikainen, L. 2009. Kaaosta vai hallintaa. Nuoren aikuisen elämän haasteet. Painettu EU:ssa.

Metropolia. 2012. Toiminnallisen opinnäytetyön erityispiirteitä. [viitattu: 10.2.2020]. Saatavissa: <https://wiki.metropolia.fi/pages/viewpage.action?pageId=57182852>

Myllyniemi, S. 2015. Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015. [viitattu: 25.1.2020]. Saatavissa: https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2016/01/Nuorisobarometri_2015_ISSUU.pdf

- NebGuide. 2011a. How to create an effective brochure. University of Nebraska Lincoln. University of Nebraska-Lincoln Extension, Institute of Agriculture and Natural Resources [viitattu: 30.1.2020.] Saatavissa: <http://extensionpublications.unl.edu/assets/pdf/g2028.pdf>
- NebGuide. 2011b. Effective graphic design. University of Nebraska Lincoln. University of Nebraska-Lincoln Extension, Institute of Agriculture and Natural Resources [viitattu: 30.1.2020]. Saatavissa: <http://extensionpublications.unl.edu/assets/pdf/g2031.pdf>
- Nuorteneämä.fi. 2019. Hyvinvointi ja terveys. [viitattu: 25.1.2020]. Saatavissa: <https://www.nuorteneama.fi/elavaa-elamaa/hyvinvointi-ja-terveys>
- Nuorteneämä.fi. 2020. Kun omat vastaukset eivät riitä. [viitattu: 5.2.2020]. Saatavissa: <https://www.nuorteneama.fi/ihmiset-ja-osoitteet>
- Nurmi, K. 2015. Lasten osallisuus lastensuojelussa työntekijöiden jäsentämänä. Pro gradu- tutkielma. Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampere. [viitattu: 10.2.2020]. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/97294/GRADU-1433742740.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Papunet. 2019. Kuvat kommunikoinnissa. [viitattu: 19.2.2020]. Saatavissa: <https://papunet.net/tietoa/kuvat-kommunikoinnissa>
- Pekkarinen, E. 2018. Kuka suostuu lasten ja nuorten tutkimuksessa? Vastuullinen tiede – tutkimusetiikka ja tiedeviestintä Suomessa. [viitattu: 22.2.2020]. Saatavissa: <https://www.vastuullinentiede.fi/fi/tutkimuksen-suunnittelu/kuka-suostuu-lasten-ja-nuorten-tutkimuksessa>
- Pesäpuu ry (toim.) 2009. Pinnalla – tarinoita selviytymiseen nuorille. Jyväskylä: Kopijyvä.
- Pukkio, S. & Hoikkala, S. 2016. Mitä jälki huolto on? Teoksessa Pukkio, S. & Hipp, T. (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki. [viitattu: 17.1.2020]. Saatavissa: <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Opas-lastensuojelun-jalkihuoltotyohon-120616-1.pdf>
- Pukkio, S. 2016. Jälkihuollon prosessit. Teoksessa Pukkio, S. & Hipp, T. (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki. [viitattu: 20.1.2020]. Saatavissa: <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Opas-lastensuojelun-jalkihuoltotyohon-120616-1.pdf>
- Ranta, M. & Mäkräinen Sara. 2020. Itsenäistyminen. Nuortenlinkki. [viitattu: 20.2.2020.] Saatavissa: <https://nuortenlinkki.fi/tietopiste/tietoartikkelit/mielenterveys/itsenaistyminen>

- Reinikainen, S. 2009. Nuorisokodista maailmalle: Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviytymisestä. Väitöskirja. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rimpelä, M. 2014. Kiista oppivelvollisuudesta kertoo rakenteellisesta välinpitämättömyydestä. Yhteiskuntapolitiikkaa 79.
- Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Puheenvuoroja 72. Turun ammattikorkeakoulu: Turku [viitattu: 10.2.2020]. Saatavissa: <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522163738.pdf>
- Salonen, R. 2014. Milloin omaan kotiin? Aikuistumisen vastuu Suomessa ja Espanjassa. Teoksessa Aapola, S. & Ketokivi, K. (toim.) Polkuja ja poikkeamia – Aikuisuutta etsimässä. 3. painos. Helsinki: Unigrafia.
- Savolainen, T. 2010. Haastava nuori ja koulunkäynti – opas opettajille. Opetushallituksen SAIREKE –hankkeen materiaaleja 2010. [viitattu: 22.1.2020]. Saatavissa: http://kallio-maa.net/opas_haastava_2012.pdf
- Shutterstock. Täytyykö minun mainita Shutterstock tai kuvaaja, kun käytän kuvia tai videoita? [viitattu: 5.2.2020]. Saatavissa: https://www.shutterstock.com/fi/support/article/T%C3%A4ytyyk%C3%B6-minun-mainita-Shutterstock-tai-kuvaaja-kun-k%C3%A4yt%C3%A4n-kuvia-tai-videoita?l=fi&c=CustomerKB%3ALicensing_and_Usage&fs=RelatedArticle
- Siegel, D. J. 2014. Brainstorm. The Power and Purpose of the Teenage Brain. Helsinki: Basam Books
- Sinkkonen, J. 2012. Nuoruusikä. Miten lapsesta tulee nuori aikuinen? Helsinki: WSOY
- Sitra. 2019. Juurisyyanalyysi: Nuorten elämänhallinta ja mielenterveys. [Viitattu: 23.1.2020]. Saatavissa: <https://www.sitra.fi/julkaisut/juurisyyanalyysi-nuorten-elamanhallinta-ja-mielenterveys/#nuorten-osaaminen-ja-resurssit>
- STM. Sosiaali- ja terveysministeriö. 2018. Yhdyspinnat yhteiseksi mahdollisuudeksi. Selvitys lapsi-, nuoriso- ja perhepalveluiden toteuttamiseen liittyvistä yhdyspinoista muuttuvassa toimintaympäristössä. [viitattu: 22.2.2020]. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160555/LAPE-loppuraportti_FINAL.pdf
- STM. Sosiaali- ja terveysministeriö. 2019. Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti. Helsinki. [viitattu: 5.2.2020]. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161637/STM_Rap_2019_43_Lastensuojelun_jalkihuollon_uudistamistyoryhman_loppuraportti.pdf?sequence=1&isAllowed=y

STM. Sosiaali- ja terveysministeriö. 2020. Lastensuojelulain muutokset 1.1.2020. [viitattu: 5.2.2020]. Saatavissa: <https://stm.fi/lastensuojelulain-muutokset>

Tasala, M. Talentia. 2019. Jälkihuollolla itsenäiseen elämään. [viitattu: 25.1.2020]. Saatavissa: <https://www.talentia-lehti.fi/jalkihuollolla-itsenaiseen-elamaan/>

TE-palvelut. 2020. Nuorisotakuu. [viitattu: 31.1.2020]. Saatavissa: <https://www.te-palvelut.fi/te/fi/tyonhakijalle/nuoret/nuorisotakuu/index.html>

Terveyskylä.fi. 2018. Sosiaalinen kuntoutus. [viitattu: 6.2.2020]. Saatavissa: <https://www.terveyskyla.fi/kuntoutumistalo/tietoa/kuntoutuksen-eri-muodot/kuntoutuksen-osa-alueet/sosiaalinen-kuntoutus>

THL. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2018. Lastensuojelun tilastoa. [viitattu: 31.1.2020]. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/toimijat-tyon-tuki-hallinto/lastensuojelu-ja-thl/lastensuojelun-tilastoa>

THL. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2019a. Lapsen osallisuus. [viitattu: 20.2.2020]. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lapsen-osallisuus>

THL. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2019b. Lastensuojelun käsikirja. Sijaishuoltopaikan muuttaminen. [viitattu: 19.1.2020]. Saatavissa: <https://thl.fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuoltopaikan-muuttaminen>

THL. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2020a. Jälkihuolto. [viitattu: 31.1.2020]. Saatavissa: <https://thl.fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/jalkihuolto>

THL. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2020b. Nuorten sosiaalityö ja ohjaus. [viitattu: 6.2.2020]. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/sosiaalipalvelut/nuorten-sosiaalityo-ja-ohjaus>

THL. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2020c. Päihde- ja mielenterveystyö sosiaalipalveluina. [viitattu: 6.2.2020]. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/sosiaalipalvelut/paihde-ja-mielenterveystyo-sosiaalipalveluina>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje. [viitattu: 11.2.2020]. Saatavissa: https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Törrönen, M. & Munn-Giddings, C. & Gavriel, C. & O'Brien, N. & Byrne, P. & Peer, Y. 2018. *Reciprocal emotional relationships – Experiences of stability of young adults leaving care*. Publications of the Faculty of Social Sciences 75. Helsinki: University of Helsinki and Anglia Ruskin University in collaboration with the Essex Children in Care Council.

ISSN 2343-2748. [viitattu: 28.1.2020]. Saatavissa: <https://blogs.helsinki.fi/reciprocalen-counters-youngadultsleavingcare/files/2018/09/Reciprocal-Emotional-Relationships-260918.pdf>

Törrönen, M. & Vauhkonen, T. 2012. Itsenäistyminen elämänvaiheena – vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten hyvinvoinnista. Forssa print.

UAS Journal. 2018. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset – Tekijän ja ohjaajan apu. [viitattu: 23.2.2020]. Saatavissa: <https://uasjournal.fi/puheenvuoro/ammattikorkeakoulujen-opinnaytetoiden-eettiset-suositukset-tekijan-ja-ohjaajan-apu/>

Uusitalo, T. 2007. Nuoruusajan yksinäisyys. Teoksessa Määttä, K. (toim.). Helposti särkyvää. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy

Valkama, N. 2017. "Et joku ihmine välittää must niinku oikeesti" Nuorten kokemuksia lastensuojelun jälkihuollosta. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Tampere. [viitattu: 23.1.2020]. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/102148/GRADU-1507569628.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Valli, R. 2018. Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistokeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 5., uudistettu painos. Keuruu: Otavan kirjapaino

Valtioneuvosto. 2018. Sosiaalihuollon sähköisiä palveluita lisättävä ja monipuolistettava. [viitattu: 31.1.2020]. Saatavissa: https://valtioneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/1271139/sosiaalihuollon-sahkoisia-palveluja-lisattava-ja-monipuolistettava

Vilkka, H. 2015. Tutki ja kehitä. 4., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus

Vilkka, H. & Airaksinen, T. 2004. Toiminnallinen opinnäytetyö. 1.-2. painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy

Kuvio 1. Varsinais-Suomen Lastensuojelukuntayhtymä. 2013. Itsenäistyvän nuoren roolikartta. [viitattu: 25.1.2020]. Saatavissa: <http://www.vslk.fi/index.php?id=21>

LIITTEET